

TEKKELERİN KAPATILMASI VE TASFİYE SÜRECİ (1925-1938)*

The Process of Closing and Elimination of Lodges (1925-1938)

Sabit DOKUYAN**

Öz

Tekkeler, Türk-İslam geleneğinde çok özel bir yere sahip yapılardır. Sosyal hayatın önemli parçalarından birisi olarak yüzyıllarca varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sanat, edebiyat, ilim, ekonomi, askeriye ve iskân politikalarının temel dayanaklarından birisi olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tekkelerde ciddi bir bozulmanın olduğu görülmektedir. Artık, devlet ve toplum hayatı için kendilerinden beklenen faydaları sağlamaktan uzaklaşmışlardır. II. Mahmut döneminde ciddi bir devlet müdahalesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, devletin temel prensiplerinden birisi olarak benimsediği laiklik anlayışı ile tekke yapısının bir arada yaşayamayacağını görmüştür. Yapılan reformlara karşı da bir duruş sergileyen tekkeler 1925 yılında kapatılmıştır. Ardından tekkelerin mülk ve eşyalarının tasfiyesi süreci başlatılmıştır. Toplum içerisinde bu kadar yaygınlaşmış tekke ve tarikat anlayışının izlerinin silinmesi için büyük gayret gösterilmiştir. Bu yapılar da karşı savunma olarak gizli faaliyet sürdürme yolunu seçmişlerdir. Tekke kültürü bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu çalışmada 1925-1938 yılları arasında gerçekleşen: Tekkelerin kaldırılması sürecinde bir gerekçe olarak kabul edilen Şeyh Sait İsyanı, tekkelerin kaldırılması çalışmaları, basının konuyla ilgili tutumu, Menemen İsyanı'nın tekkeler ve şeyhlerle olan bağlantısı, tekkelerden kalan mülk ve eşyaların nasıl değerlendirildiği konuları aydınlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temeli, arşiv belgeleri ve dönemin gazeteleri üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili resmi belgeler, telif-tetikki eserler ve bilimsel tezler metnin detaylandırılması için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tekkeler, Şeyh Sait İsyanı, Menemen İsyanı, Tekke Mülkleri, Tekke Eşyaları.

Abstract

Tekkes (lodges) occupy an important place in Turkish-Islamic tradition. Lodges continued their existence as one of the important parts of the social life for ages. They became one of the basic foundations of settlement policies, military, economy, science, literature, and art. However, serious deterioration in lodges was seen in the last period of Ottoman Empire. Their anticipated services for state and social life was considered to be insufficient any more. They experienced a serious state intervention in the period of Mahmut II. Republic of Turkey, which was established after breaking down the Ottoman Empire, adopted laicism as one of the main principals of the state and acknowledged that lodges cannot be permitted within this context. Lodges which stood against the reforms were closed in 1925. Then, the process of elimination of lodges was started. A great effort was made to remove lodge understanding and cult traces that widespread in the society. As a defence, these structures chose the way of continuing their activities secretly. Lodge culture continued its existence in some way. In this study, it will be tried to clarify the subjects which took place between the years of 1925 and 1938. In this regard, how the goods and premises which inherited from lodges were used, the relationship of Menemen Rebellion with lodges and sheikhs, the attitude of press about the subject, the works done to eliminate the lodges, and Sheikh Sa'îd's Rebellion which was accepted as a reason in the period of elimination process of lodges will be discussed. The base of this study relies on archive documents and newspapers belong to this period. Besides, official

* Geliş Tarihi: 04.02.2021, Kabul Tarihi: 26.02.2021. DOI: 10.34189/hbv.98.010

** Doç. Dr. Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sabitdokuyan@duzce.edu.tr.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0592-5366>

documents, copyrighted and surveyed works, and relevant academic thesis were used to discuss the subject further.

Keywords: Lodges, Sheikh Sa'îd Rebellion, Menemen Rebellion, The Premises of Lodge, The Goods of Lodge.

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşunun ardından birçok alanda köklü reformlar yapmıştır. Laiklik ve milli devlet olma prensipleri çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu en önemli adımlardan birisi tekke ve zaviyelerin kapatılması olmuştur. Bu kurumların kaldırılması süreci ve sonrasında yaşananlardan bahsetmeden önce tekke ve zaviyeler ile ilgili kısa bir bilgi vermek uygun olacaktır. Tekke; dayanılacak, oturulacak, yaslanılacak yer anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökeniyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Osmanlı metinlerinde “Tekye” olarak geçen tekkeler İslam dünyasında “hankah, dergâh, ribat, harabat” olarak da adlandırılmışlardır. Küçük olanlarına ise “zaviye” denilmiştir. Tekkeler hem ibadethane-barınma-tören yeri olmuşlar hem de sosyal hizmetleri ifa etmek vazifesini üstlenmişlerdir. Medreseler temel ilimleri öğretirken tekkeler toplumun manevi ve ahlaki eğitimine önem vermişlerdir. Aynı zamanda tarikat faaliyetlerinin de icra edildiği mekânlar olmuşlardır. Tasavvuf anlayışı tekkelerde yoğun şekilde varlık bulmuştur. Tekkeler ayrıca ilim, edebiyat, ekonomi ve askerlik konularında da birer kaynak olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Önceleri basit yapılar iken zaman içerisinde daha gelişmiş yapılar haline dönüşmüşlerdir. Tekkeler kimi zaman şeyhler ve müritler, kimi zaman ise devlet yöneticileri tarafından inşa edilmişlerdir (Kara, 2011: 368-369; TDK Güncel Sözlük; Çelik, 2005: 1,9).

Selçuklu ve Osmanlı döneminde Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılan tekkeler hem halka İslamiyet'in esaslarını öğretmişler hem de cihat anlayışını yerleştirmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması noktasında önemli hizmetler görmüşlerdir. Tekkeler, Türklerin Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerinin merkezinde bulunma özelliği taşımışlardır. Buraların etrafında nüfus birikmiş ve o topraklar yerleşim yerlerine dönüşmüştür (Çelik, 2005: 35). Selçuklu öncesi tekkeler bir tarikat bünyesinde değilken sonraki süreçte mutlak olarak bir tarikatın temsil makamı olmuşlardır. Osmanlı Devleti tekkelerle irtibatını koparmamış, olumlu ilişkiler kurmayı uygun görmüştür. (Kara, 2011: 368-369). Devletin olumlu yaklaşım ve desteklerinin yanı sıra Osmanlı Padişahları içerisinde tarikatlar konusunda daha hassas olan ve kalbi yakınlık hisseden padişahların da olduğu görülmüştür. Osman ve Orhan Gazi Ahilere; II. Mehmet ve II. Bayezit Bayrami, Nakşi, Halveti ve Kadirilere; III. Selim ve II. Mahmut Mevlevilere yakınlık duymuştur. Osmanlı idarecileri tarikatlarla bir bağ kurmuş olsa da onları denetlemeyi ihmal etmemiştir. Değişik tarihlerde çıkarılan fermanlar bu denetimler için kullanılan ilk yöntem olmuştur. Ehl-i Sünnet yolunda olan tarikatlar desteklenirken Şii ve Bâtîni anlayışında olanlardan destekler çekilmiş ve kimi zaman da buralar takibe alınmıştır. Bu takipler sonrasında devletle ters düşen birçok tekke ve tarikat şeyhi idama mahkûm edilmiştir ya da farklı cezalara çarptırılmıştır. Şeyh Bedreddin, Huyrufi Halifesi Seyyid Nesimi, Molla Kâbız, Oğlan Şeyh ve Şeyh Bünyamin gibi tarikat mensupları ağır cezalar almışlardır (Özdemir, 1994: 270, 281-282).

Tekke ve zaviyeler 16. yy itibarıyla bozulma sürecine girmiştir. Toplum içerisinde tarikatlardan kaynaklı olarak sosyal bölünmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Güzel sanatları teşvik eden Mevlevilik ve hoşgörüyü öne çıkaran Bektaşilik gibi tarikatlar da bozulma sürecinden etkilenmişlerdir. Tarikatlar arası çatışmalar ve bölünmeler ayyuka çıkmıştır (Yalçın vd, 2008: 257). Osmanlı Devleti bu dönemde en geniş sınırlarına ulaşmış, önce duraklamaya ardından gerilemeye başlamıştır. Devletin birçok kurumunda yaşanan bozulma belirtilerinin tekkeler ve tarikatlarda görülmesi de bir tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Tekke ve tarikat mensupları kurallara uymak ve devletle aynı çizgiyi takip etmek konusunda sıkıntılar yaşamışlardır. İzinsiz tekke açılması, tekkeleri amaçları dışında kullanma girişimleri, halk ve yöneticiler üzerinde etkinlik kurma çabaları ve modernleşme girişimlerine muhalif olma tavırları göze çarpan uyumsuzluklar arasında yer almıştır (Işık, 2017: 220). Merkezi otoritenin denetimi altına alınmaya çalışılsa da istenilen başarının sağlanamadığı tekke ve tarikat geleneğine, II. Mahmut döneminde çok ciddi bir neşter vurulmuştur (Yanardağ, 2017: 148). 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte bu ocakla ilgili bulunan Bektaşî Tarikatı da zarar görmüştür. II. Mahmut Bektaşî tarikatını yasaklamıştır. Bektaşîler arasından tutuklamalar ve idamlar gerçekleştiği gibi son altmış yıla kadar yapılan tekkeler bırakılırken sonrasında yapılan tekkeler yıkılmıştır. Tarikatın gelir ve gayrimenkullerine de el konulmuştur (Kılıç, 2011: 24-25).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ciddi anlamda bozulma sürecine giren tarikatlar içerisinde menfaat ilişkileri ön plana çıkmıştır. II. Abdülhamit döneminde yoğunlaşan İslamcılık politikasının bir sonucu olarak Padişah, tarikatlarla ilişkilerini siyasi gücünün devamı için sıkça kullanmıştır. Padişahın politikalarına ters düşen tarikat yapılanmaları ise yönetimin baskısına uğramıştır. Bu durum tarikatların siyasi görüntü kazanmasında çok etkili olmuştur. İktidarla bozuşan tarikatlar, Padişahın düşmanı olarak gördükleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği içerisine girmişlerdir. Böylece tarikatlar siyasetçilerin kullandığı birer araç haline gelmişlerdir (Yanardağ, 2012: 133-134). Balkan Savaşları ve ardından başlayan Birinci Dünya Savaşı esnasında tekke mensuplarının devletin yanında mücadeleye katıldıkları görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında Bektaşîler tarafından hazırlanan ve 7.000 kişiden fazla katılımcısının bulunduğu Mücahidin-i Bektaşîyye Alayı'nın Doğu Cephesi'nde verdiği mücadele önemli örneklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadele döneminde de birçok tekke ve tarikat mensubu verilen mücadeleye ciddi manada destek vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı sonrasında Havza'da onu karşılayan Rifai Şeyhi Ali Baba, Erzurum ve Sivas'ta Şeyh Fevzi Efendi tarikat desteğinin ilk örnekleri arasında yer almıştır. İstanbul'da bulunan Özbekler Tekkesi ise Milli Mücadele'nin insan ve silah kaynağının temininde önemli rol oynamıştır. Anadolu ihtilalinin en önemli aşamalarından birisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında da manevi bir hava kendisini göstermiştir. Bir cuma günü Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde kılınan namazın ardından dini ritüellerle meclis açılmıştır. I. Mecliste Şeyh Mazlum Baba, Cemaleddin Çelebi ve Abdülhalim Çelebi gibi birçok tarikat temsilcisi görev yapmıştır (Yılmaz, 2020: 153-162).

Milli Mücadele esnasında verilen desteklere rağmen iç isyanlara karışarak mücadeleyi zor durumda bırakan dini gruplar da olmuştur. Uzun yıllardır devam eden savaşların tekrarlanmamasını isteyen bu kimseler rahatça kandırılmışlardır (Tunç, 1992: 22). İsyanlarda halkın dini hassasiyetinin kolayca malzeme yapılması Milli Mücadele lider kadrosunun dikkatinden kaçmamıştır. Milli Mücadele'nin devam etmesi dolayısıyla bu yapılarla ilgili ciddi bir düzenleme girişiminde bulunulmamıştır. Fakat bu oluşumlar Meclisin görüş alanı dışında da tutulmamıştır (Yanardağ, 2017: 149). Meclis içerisinde yapılan çeşitli görüşmeler vesilesiyle tekkelerin bozulduğu, gelirlerinin doğru şekilde kullanılmadığı, vakıf mekteplerinin kapatılarak tekkelere dönüştürüldüğü, birçoğunun gerçek amaçlarından saptığı ve bu kurumların yenilenmesi gerektiği dile getirilmiştir (Yanardağ, 2012: 140-141).

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında tekkeler-tarikatlar önemli yararlılıklar gösterebilir de yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin yönetim anlayışına ters bir durum arz etmiştir (Yalçın vd, 2008: 258). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması sonrasında, devletin üzerine bina edileceği temel unsurlar netleşmeye başlamıştır. Bu unsurlar içerisinde milliyetçilik ve laiklik de yer almıştır. Esasen laik düşüncenin gelişmesi neticesinde ortaya çıkan milli devlet anlayışında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Laiklik çerçevesinde 1923-1938 yılları arasında birçok değişiklikler yapılmış, kanunlar çıkarılmıştır. Halifeliğin Kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Kurulması, Şapka Kanunu, Tekke-Zaviye ve Türbelerin Kaldırılması, “devletin dini İslam'dır” ifadesinin anayasadan çıkarılması, Türkçe ibadet uygulamaları gibi girişimler laiklik ve aynı zamanda milliyetçilik adına atılmış adımlar arasında yer almıştır. Bu süreçte meydana gelen Şeyh Sait İsyanı ve Menemen İsyanı gibi iki ayaklanma girişimi ise reformlara karşı gösterilen en ciddi tepkiler olmuştur.

2. Şeyh Sait İsyanı ve Tekkelerin Kapatılması

1922 yılında saltanatın kaldırılmasının ardından hilafetin kaldırılmak istenmesiyle yeni Cumhuriyet, eski gelenekler ve yönetim anlayışından sıyrılmaya istediğini kararlılıkla sürdürmüştür. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “Hilafetin İlgasına ve Hanedanı-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun” ile halifelik kaldırılmış, halife ve saltanat mensuplarının tamamının yurt dışına çıkarılmasına ve ülkede mülk sahibi olmalarının engellenmesine hükmedilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 2006: 122). Son halife Abdülmecid Efendi de kanuna bağlı olarak yurt dışına çıkarılmıştır. Böylece Cumhuriyet yönetimi, karşısına alternatif olarak çıkarılan bir kurumu kaldırarak, önemli bir rakibi bertaraf etmiştir (Koçak, 2005: 136). Aynı gün kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması da (TBMMZC, 03.03.1924: 22-27) halifeliğin ilgasının destekçisi olan kanunlar olarak tarihe geçmiştir. Bu gelişmelerle, devletin din konusunda etkin bir rol üstlenmeye başladığı açıkça görülmüştür.

Laiklik konusunda hassas bir çizgi takip eden Cumhuriyet yönetimini tedirgin eden olay ise Doğu vilayetlerinde çıkan Şeyh Sait İsyanı olmuştur. İsyan, ayrılıkçı bir Kürt isyanı olmanın yanı sıra devleti yönetenler tarafından dini boyutu da bulunan bir hareketlenme olarak görülmüştür (Yapıcı, 2012: 80). Dönemin başbakanı Ali Fethi Bey isyanla ilgili mecliste yapmış olduğu konuşmasında; isyanın padişahlık, hilafet, şeriat ve Abdülhamit'in oğullarından birisini padişah ilan etmek gibi irtica görüntüsü altında yürütülen Kürtçülük harekâtının bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Bu iddianın doğruluğu, çıkan isyanda tanınmış Kürtçü şahısların yer almasından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Şeyh Sait, halkı isyana teşvik için din konusunu öncelikli olarak kullanmanın daha etkili olacağı düşüncesindedir. Çünkü halk din konusunda daha hassastır (TBMMZC. 25.02.1925: 307-308).

13 Şubat 1925 tarihinde Ergani'ye bağlı Piran köyünde isyan başlamıştır. Şeyh Sait ve adamlarıyla jandarma müfrezesi arasında çatışmalar olmuştur. İsyan hızla yayılmış ve Diyarbakır'ın ele geçirilmesi isyancılar için en önemli hedef olarak belirlenmiştir. Dönemin başbakanı Ali Fethi Bey yaşananları basit bir asayişsizlik olarak görmüş ve gereken tedbirleri almakta gecikmiştir. Alınan tedbirler ise yeterli olmamıştır (Toker, 2015: 17, 20-21). Olayların çığırından çıkması ve gelen eleştiriler karşısında Fethi Bey Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır (Yapıcı, 2012: 81). İsmet Paşa yeniden iktidara gelmiş ve ardından Hükümet isyanı bastırmak amacıyla yönelik olarak Takrir-i Sükûn Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. 4 Mart 1925 tarihli ve 578 sayılı kanunun birinci maddesi şöyledir:

“İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisi ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bais bilumum teşkilât ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı Hükümet, reisicumhurun tasdiki ile resen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet, İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir (Resmi Gazete, 04.04.1925: 6).”

Kanunun kabul edildiği gün mecliste konuşan Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, kanunun Teşkilat-ı Esasiye'nin 70. maddesinde yer alan: “Şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sayiamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır.” ifadelerine ters düştüğünü, bu hakların getirilen kanunla hükümet takdirine bırakıldığını iddia etmiştir. Kazım Karabekir de özgürlükler karşısı gördüğü kanuna itiraz etmiştir. Fakat diğer birçok vekil kanunun sadece isyancılarla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kanun iki yıl geçerli olacak şekilde meclisten geçmiştir. Ardından bahsi geçen İstiklal Mahkemeleri mevzusu gündeme gelmiştir ve Ankara ile isyan bölgesinde iki mahkeme kurulması kararlaştırılmıştır (TBMMZC, 4.03.1925: 132-154).

Şeyh Sait, 15 Nisan 1925 tarihinde yakalanmıştır (Kurşun, 2019: 561). Sait ve destekçilerinin yargılamaları Şark İstiklal Mahkemesi'nde yapılmıştır. İsyan dâhil olanlar arasında Şeyh Sait, Şeyh Şerif, Şeyh Abdullah, Şeyh Şemseddin ve Seyit Abdülkadir gibi isimlerin olması ve isyan sırasında dinsel propaganda yapmaları isyanın dini boyutunu ortaya koymuştur (Toker, 2015: 113). Zaten Şeyh

Sait de yargılamalar esnasında; çıkan ayaklanmayı planlamadığını, isyanın amacının Kürtçülük değil sadece şeriat hükümlerini hayata geçirmek olduğunu iddia etmiştir. Böylece isyanın dini boyutu daha fazla öne çıkarılmıştır (Deniz, 2007: 3). Yargılamalar esnasında; Şeyh Şemseddin'in müritlerinin O'na olan bağlılığı, huzuruna sürünerek ve hayvan kıyafetleri giyerek gelmeleri, şeyhlerinin yüzünde Allah'ın yüzünün tecelli ettiğine inanmaları sıkıntının boyutunu ortaya koymuştur (Toker, 2015: 113,118). Yargılamaların son celsesinde savcı tarafından okunan iddianame 28 Haziran 1925 tarihli'dir. Bu iddianamede tekkeler konusu da gündeme gelmiştir. İddianame özetle şu şekildedir: Şeyhlik, tekke ve zaviyeler Cumhuriyet ruhunu zayıf düşürmektedir. Mahkemenin idaresi altındaki on dört il ve iki kazada, şeyh unvanı altında saf halkı kandıran sahte şeyhler ve tekkeler halkın devlet ve Cumhuriyetle bağıni sarsmışlar, son ihtilal olayında ise idare merkezi gibi davranmışlardır. Bu durum tekkelerin kapatılması isteğinde dikkate alınmalıdır. Tekkeler bir ibadetgâh olmaktan çoktan uzaklaşmışlardır. Birer siyaset ve gizli cemiyet merkezi durumuna gelmişlerdir. Asayiş ve emniyeti tehdit eder durumdadırlar (Hakimiyet-i Milliye, 29.06.1925: 1). Okunan iddianamenin ardından mahkeme başkanı kararı açıklamıştır. Şeyh Sait dâhil olmak üzere 47 isyancının idamına karar verilmiştir (Kurşun, 2019: 561). Ayrıca tekke ve zaviyeler birer şer ve fesat yuvası olarak nitelendirilmiştir. Şeyhlerin kendilerini ilah olarak gösterip halkı kendilerine kulluk eder hale getirdiği, dinin kabul etmeyeceği bir yol takip ettikleri ve mahkemenin yargılama esnasında bunları ortaya çıkardığı belirtilmiştir. Sayılan nedenlerden ötürü, mahkemenin idaresi altındaki yerleşim yerlerinde bulunan tüm tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar verilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 30.06.1925: 1).

Şeyh Sait İsyanı, büyük fedakârlıklarla kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yöneten kadronun tedirginliklerini artırmıştır. Eski düzeni isteyen kişi ve yapılar karşısında daha caydırıcı adımlar atılması gerekliliği konuşulmaya başlanmıştır. Artık bu yapıların, yeni kurulan devlet için zarar verici unsur olarak kabul edildiği görülmüş ve kaldırılmaları adına ciddi bir girişimde bulunulması beklenmeye başlanmıştır (Kılıç, 2011: 92). Devlet bu manada ilk olarak tekke şeyhlerinin illerdeki meclis üyeliklerinde ve memuriyette olup olmadıklarını araştırmaya başlamıştır (Yanardağ, 2017: 154). Böylesi önemli reformlar öncesinde halkın nabzını tutmayı çok seven ve yapacağı reformlar hakkında halkını haberdar etmeyi alışkanlık haline getiren Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ise 30 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da yapmış olduğu bir konuşmada tekkeler konusundaki düşüncelerini şu sözleriyle ifade etmiştir:

"[...]Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçekçi yol medeniyet yoludur. Medeniyetin gerektirdiğini yapmak insan olmak için yeterlidir. Tarikat reisleri bu dediğim gerçeği bütün açıklığıyla anlayacak ve kendiliklerinden hemen tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık ergenliğe ulaştıklarını elbette kabul edeceklerdir (Atatürk, 2006: 659)."

Yine aynı konu üzerinde başka bir konuşmasında ise şu ifadeleri de kullanmıştır: “Tekkeler kesinlikle kapatılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti her kolda doğru yolu gösterecek güce sahiptir. Hiçbirimiz tekkelerin uyarmasına muhtaç değiliz. Biz uygarlıktan, bilim ve teknikten kuvvet alıyoruz ve ona göre yürüyoruz, başka bir şey tanımayız (Kocatürk, 2005: 333).”

Doğu illerindeki tekkelerden sonra tüm yurttaki tekkelerin kapatılması konusunda ilk ciddi adım 2 Eylül 1925 tarihinde Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nda atılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Kararname içerisinde öncelikli olarak Şark İstiklal Mahkemeleri idaresindeki bölgede tekke ve zaviyelerin kapatıldığı hatırlatılmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi de tekke ve zaviyelerin kapatılması için Hükümete öneride bulunmuştur. Bu yapılar dâhilinde masum vatandaşlar bulunsun da fırsat yakaladıkça zararlı faaliyetler içerisine girdikleri aktarılmıştır. Hazırlanan kararname ise genel hatlarıyla şöyledir: İstisnasız tüm tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. İlk etapta cami ya da mescit olarak inşa edilmişken zamanla tekke ve cami olarak birlikte kullanılan yerler sadece cami ve mescit olarak varlıklarını devam ettirebileceklerdir. Tekke ve zaviyelerin vakıfnamelerinde şeyh için vakfedilmiş bir hane varsa şeyh burada ölene kadar ikamet edebilecektir. Bu kimselere maaş tahsisatı yapılmış ise devam ettirilecektir. Tekke ve zaviyelerden okul olmaya müsait olanlar okul yapılacak, müsait olmayanlar ise Vakıflar Müdürlüğü tarafından satılacak ve paraya çevrilecektir. Elde edilen paralarla da köylerden başlamak üzere icap eden yerlerde okul yaptırılacak ve buralar özel idarelere devredilecektir (Resmi Gazete, 5.09.1925: 1; BCA, 51-0-0/4-28-4; Yanardağ, 2017: 155-156).

Her ne kadar kararname yayınlansa da tekke ve zaviye sorununun tamamen çözülebilmesi için bir kanun çıkarılması gerekmiştir. Bu amaçla Konya Milletvekili Refik Bey ve arkadaşları tarafından verilen tekke, zaviye ve türbelerle ilgili kanun teklifi 30 Kasım 1925 tarihinde mecliste görüşülmüştür. Refik Bey yaptığı teklif ile ilgili söz alarak; bu yapıların fesat kaynağı haline geldiğini ve kimi zaman memleketin zararına hareketler içerisinde bulduklarını belirtmiştir. Kanun görüşülürken en büyük eleştiri, tekkelerde kalan kimselerin şahıslarına tahsis edilmiş olan mülklere dokunulmaması konusunda olmuştur. Bazı milletvekilleri halkın parasıyla yaptırılan bu binalara ve şeyhlerin sahip oldukları özel mülklere de el konulması yönünde görüş bildirmiştir (TBMMZC, 30.11.1925: 282-288). Aynı gün kabul edilerek 13 Aralık 1925 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 677 sayılı “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” ile tekke ve zaviyeler resmen kapatılmış, cami ve mescit statüsünde olan yerlerin ise devamına karar verilmiştir. Kapatılan yerleri açanlara ya da yeniden ortaya çıkarmaya çalışanlara, tarikat ayini yapanlara, geçici izin verenlere 3 aydan az olmamak üzere hapis, 50 liradan az olmamak üzere para cezası uygun görülmüştür (Resmi Gazete, 13.12.1925: 1). Kanun çerçevesinde; hurafe kaynağı olarak görülen ve öteden beri dini söylemler perdesi ardında siyasi amaçlar güden tekkeler kapatılmış, muhalif güç olabilecek bir yapı daha bertaraf edilmiştir.

3. Tekke Faaliyetlerini Sürdürme Çabaları ve Basında Tekke Algısı

Tekke ve zaviyeler kapatılınca kimi tekke şeyhleri ülkede tarikat işlerini rahatça yürütemeyecekleri düşüncesiyle yurt dışına çıkmıştır. Bir kısmı ise Türkiye’de kalarak faaliyetlerini gizli olarak devam ettirmeye çalışmıştır. Devlet bu durumla ilgili olarak önlemler almaya çalışsa da süreç içerisinde gizli faaliyetlerin tamamen ortadan kaldırılamadığı, tekke geleneğinin kimi zaman bir şeyhin evinde kimi zaman ise bir camide devam ettirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu kimseler halktan da yardım toplayarak ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Halktan destek bulma girişimleri Ankara’ya iletilince Bakanlar Kurulu 3 Eylül 1925 tarihinde aldığı bir kararla tekke ve zaviyelerin kapatıldığını, bazı yerlerde halktan yardım toplanılmaya devam edildiği haberlerinin geldiğini belirterek, halkın konuyla ilgili olarak aydınlatılıp yardım toplanılmasının men edilmesini istemiştir (BCA, 51-0-0-0/13-114-53).

Yasaklamalara rağmen ülkenin birçok yerinde gizli tekke faaliyetlerinin devam ettiğine dair vakalar tespit edilmiştir. Salihli’ye bağlı Yeşilova köyünde 15 kişi tekke ayini yaparken yakalanmıştır. Şahısların Alevi tarikatına bağlı oldukları, tarikat mensuplarının ayin esnasında rakı içtikleri, çeşitli merasimler yaptıkları aktarılmıştır. Şahıslar arasında bulunan Niyazi Dede düğün sırasında verilen eğlenceye katıldığını, dervişlikle ilgisi olmadığını söylemiştir (Akşam, 30.05.1931: 2). Gebze’de Hacı Hüseyin adlı kişi bir tarikat uydurarak etrafına müritler toplamış, bir evi tekke haline getirmiştir. Şahıs evinde yakalanmıştır. Yakalandığı sırada deli gibi davranmıştır. Bu nedenle müşahede altına alınmıştır. Adli tıp raporuna göre sürecin takip edileceği belirtilmiştir (Akşam, 09.06.1931: 4). Göylekli köyünde ikamet eden Hatip Ahmet evinde tekke açmış, haber alınınca bu tekke kapatılmış ve şahıs adliyeye sevk edilmiştir (Vakit, 02.10.1930: 4). Malatya’da gizli tekke işleten üç kadın belirlenmiştir. Gülizar isimli kadın kendisine şeyh unvanı vermiş, Zehra ise ona muavinlik yapmıştır. Bu kişiler, kadınları etraflarına toplayıp inanç maskesi altında paralarını almışlardır (Kurun, 30.11.1934: 6). Eyüp’te 29 kişi kadın, erkek, çoluk çocuk toplanmışlar ve Nihat isimli şahsa Bektaşî ritüellerine uygun olarak babalık tacı giydirmişlerdir. Ardından sazlı ve yemekli bir merasim düzenlemişlerdir. Şahıslar tutuklanarak yargılanmışlardır. Tekke odası gibi döşenmiş bu ikametgâhta yapılan işler şahısların yargılamalarında suç olarak görülmüştür. Bu nedenle Nihat Baba ve ona tacını takan Mustafa isimli şahsa üçer ay hapis ve elliser lira para cezası verilmiştir. Mustafa isimli şahıs altmış yaşını aştığı için cezası iki ay on beş gün ve kırk bir liraya düşürülmüştür. Çalgıcı olarak bulunan Muhsin ise önce yanlış bilgi verdiği ve sonradan doğruya döndüğü için cezası üç aydan bir ay on beş güne düşürülmüştür (Kurun, 03.02.1937: 3; Akşam, 03.02.1937: 2).

Tekke ve zaviyelerin kapatılması sonrasında Türk basını konuyu sürekli olarak canlı tutmuş ve verilen kararın sıkı destekçisi olmuştur. Gizli tekke faaliyeti haberlerinin yanı sıra, konuyla ilgili köşe yazıları ve bilgilendirme metinleri basında çokça yer bulmuştur. Yapılan basın taramasında *Akşam*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Ulus*, *Kurun* ve *Vakit* gazetelerinde konuyla alakalı birçok köşe yazısı ve haber tespit

edilmiştir. Birbirini destekleyen ve tamamlayan bu yazılardan öne çıkan birkaç tanesi bu bölümde sunulacaktır. İlk olarak Ahmet Ağaoğlu'nun çıkarılan kanunla ilgili olarak kaleme aldığı “Tekke ve Zaviyelerin Seddi” başlıklı yazısına değinilecektir. Yazara göre millet çoktan tekke ve zaviyeler hakkında kararını vermiştir. Bu müesseseler halkın nazarında her türlü kıymet ve itibarını kaybetmiştir. Böylece, kabul edilen kanun halkın bu düşüncesinin tasdiki olmuştur. Bu yapılar bir zamanlar milletin duyduğu ihtiyaçlardan doğmuş ve o ihtiyaçları giderebilmiştir. Zamanla miskinlerin, ahlak yoksunlarının, batıl inançların merkezi haline gelmişlerdir. Yaptıkları ayinlerle, kendilerine gelen insanların akıl ve zekâlarını imha etmekle meşgul olmuşlardır. Artık güçlü bir devlet kurulmuştur ve devlet içinde bu müesseselere yer kalmamıştır. Ağaoğlu ayrıca, tekkelerin sağlam bir vücut üzerinde yaşayan hasta varlıklar olduğunu ifade etmiştir. Vücut kendi sağlığı için bunları def etmek zorunda kalmıştır. Meclis aldığı kararla İslamiyet'e hizmet etmiştir. İslamiyet ve tarikat anlayışlarını da karşılaştıran Ağaoğlu, tekke ruhunun İslam'ın ruhuna tamamen zıt olduğunu iddia etmiştir. İslam çalışmayı emrederken, tarikat ataleti emretmiştir. İslamiyet akli seçerken, tarikat hissi öne çıkarmıştır. İslamiyet ilmi-fenni kabul ederken, tarikatlar bunları reddetmiştir. Son olarak alınan kararın hem dinin hem milletin faydasına olduğunu belirten yazar, bundan dolayı Meclisi tebrik etmenin Türk toplum hayatının özüne vâkıf olanlar için bir vazife olduğunu söylemiştir. (Hakimiyet-i Milliye, 03.12.1925: 1).

Diğer bir yazıda Sadri Ertem “Kalabalık, Kalabalık, Kalabalık” başlığı ile Anadolu'da bu kadar çok tekke olmasını şu cümlelerle açıklamaya çalışmıştır: “Anadolu'nun Selçuklu saltanatının Moğol istilasına uğraması ve memleketin tahammül edilmez şekilde tahribi Anadolu'yu en aşağı 300 sene tasavvuf ekilen, tekke ve derviş biçilen bir tarla haline koydu (Vakit, 17.02.1930: 4).” Vâlâ Nureddin ise “On Sekizinci Asır Fransız Musikisi ve Tekke Musikisinin İhyası” başlıklı yazısında; Türk musikisi için en önemli kaynaklardan birisinin tekkeler olduğunu, tekkelerin yeniden açılmasına karşı olduğunu belirtmiş ama buralardaki musiki birikiminin korunması gerektiğini de savunmuştur. Yazara göre, nasıl ki tekkelerden kalan sanat eserleri korunuyorsa Bektaşî nefesleri ve Mevlevî nağmeleri de korunmalıdır. Bu irtica olarak değerlendirilmemelidir (Akşam, 23.10.1930: 3).

Türkiye'nin almış olduğu tekke kararının ve laiklik konusunda atılan adımların Yunanistan'daki yansımaları da okuyucuya aktarılmıştır. *Akşam Gazetesi*'nde verilen habere göre Yunanistan Darülfünunu'ndan müderris Sbolos, Yunan gazetesine yazdığı bir makalede Türk inkılâbını övmüş ve bu hareketin en önemli kısımlarından birisinin de laiklik olduğuna dikkat çekmiştir. Dil devriminden de övgüyle bahsetmiş ve Türkçe dışında Arapça ve Acem dilini kabullenmiş medrese ve tekkelerin tahakkümünün kaldırılmadığı sürece dilde halkçılık ve sadeleşmenin olamayacağını anlaşılmaması üzerine Türk Hükümetinin bu adımları attığını belirtmiştir. Yapılan reformlarla dil devriminin eksik yanları da takviye edilmiştir (Akşam, 08.11.1931: 5).

Akşam Gazetesi'nde yer alan diğer bir yazı ise oldukça ilginçtir. İran Tetkik Heyeti Azası Lydie de Dyges'in Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yazmış olduğu bir mektupla ilgili bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Lydie, mektupta tekkeler ile ilgili isteklerini dile getirmiştir. Mektup şu şekildedir:

“Reisicumhur Hazretleri, Türkiye’de İran harsının halis birer merkezi olan tekkeleri kapattınız. Aman dikkat ediniz, bazen çok mahir operatörler bile ameliyatta yanlışlık yaparlar. Bakınız Finlandiya, Sibiryaya, Türkistan ve bütün cenubî Türk mıntkaları hep Türk ve Tatar neslinden oldukları halde onları lisan ve tahsil birliği dağılmaktan kurtaramamıştır. Hakiki birlik için din ve maneviyat lazımdır. İnsan bu milletlerin asıllarına doğru çıkarken binlerce senelik bir hars ve bütün bir İran hazinesi buluyor. Mesnevide deniyor ki: ‘Dervişlere doğru eğil, ebedi hayatı dervişlerin gönlünde bulacaksınız.’ Siz bu saf, kanaatkâr adamları hükümet işlerine kabul etmiyorsunuz. Ruhani şefleri kovuyorsunuz. ‘Onlar yalnız döner ve mesnevi okurlar, başka bir şey yaptıkları yok’ diyorsunuz. Nasıl yok! Birçok seyyahlar onların döndüğünü görmek için Türkiye’ye gelmiyorlar mıydı?”

Gazetenin yorumuna göre bu kadın; tekkelerin açılmasını, tekke ayinleri düzenlenmesini ve fesli-külahlı adamların arasında yüzleri siyah peçelerle kapalı kadınların dolaşmasını istemektedir. Batının monoton hayatından bıkan zenginler tekke ve afyon sahneleriyle eğlenmelidirler. Türklerin bu şekilde olmaları onların işine gelmektedir. Bir kitapta yazdığına göre Çinliler Türk akınlarını durduramayınca onları tekke ve afyon ile durdurmuşlardır. Türklerin aralarına sokulmuşlar ve bir süre sonra atı ve akımı bırakan Türkler tekkelerde uyuklamaya başlamışlardır. Çinliler de nefes almışlardır. Lydie de Dyges de bunu istemektedir. Avrupalılar asla ağızlarını değiştirmeyeceklerdir (Akşam, 14.06.1932: 4).

“Toprak Siyasamız” başlıklı *Ulus Gazetesi* yazısında ise ülkenin gelişimi için çok önemli olan ama birçok sıkıntısı bulunan toprak meselesinden bahsedilmiştir. Köylünün yaşadığı sıkıntılar sıralanırken bu problemlerden birisi şu şekilde tarif edilmiştir: “Geçen asırlarda yönetsel baskılardan kurtulmak ve yahut başka düşünce ve etkiler altında olarak evkafa, devlete, tekke ve zaviyelere verilmiş olan arazinin ulusal toprak siyasasını bozmasından doğmuş olan düzensizlikler (Ulus, 21.05.1935: 3).” Sadri Ertem “Neden Bizde Filozof Yetiştiriyor” başlıklı yazısında Osmanlı’nın tefekküre karşı sıkı engelleme gösterdiğini, bu siyasi baskının yanı sıra ruhi baskının da hür fikirlerin ortaya çıkmasına engel olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Dinin tefekkürün yerini aldığını ve bu sebeple filozofun gereksiz bulunduğunu, uzun yıllar devletin sadece iman mücahitleri yetiştirdiğini, Anadolu’nun evliya fabrikası haline gelmesiyle tefekkür yurdu olmasının engellendiğini, tekke ve medreselerin ise fikir hürriyetine beşik vazifesi göremediğini belirtmiştir (Kurun, 22.08.1937: 3).

Ulus başyazarı Falih Rıfkı Atay “Yanlış ve Doğru Ölçü” başlıklı yazısında tekke zihniyetini ve onun getirmiş olduğu doğru insan tipini eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“İhtiyaçlardan vazgeçmek demek olan şark tasarrufu ile ihtiyaçlarından hiç birini feda etmeyerek, onları kendi imkânları içinde temin etmek terbiyesi demek olan garp tasarrufu arasında hiç bir münasebet yoktur. Bizde ekseriya lüks sözü ihtiyaçlara teşmil olunur: Hâlbuki medenî cemiyet seviyesini ölçmek için maddi manevi ihtiyaçların taaddüdünden daha iyi miyar bulabilir miyiz? Millî inkişaf, bir taraftan, çok ihtiyaçlı fert vücuda getirmek, diğer taraftan, bu ferde ihtiyaçlarını temin edecek say ve istihsal imkânlarını vermekle olur. Tekke riyazetçiliğini terk edemeyen bazı sakat düşüncelere, inkılâbımızın yolu bu olduğunu hatırlatmaya ara sıra ihtiyaç vardır (Ulus, 29.04.1938: 1).”

Aynı gazetede yazan Yaşar Nabi ise “Ananeler” başlıklı yazısında çok kadınlı evlenme, fes, tekke, peçe ve medrese gibi unsurların millî unsurlar olmadığı için ananelerimiz arasında yer alamayacağını dile getirmiştir. At sevgisi, binicilik, güreş, yerel kıyafetlerimiz, bayram ve oyunlarımızın ise millî olduğunu belirtmiştir. Ananeleri ayırt etmenin en kolay yolunun millî olması ve inkılâp prensiplerine uyması olduğunu ifade etmiştir (Ulus, 28.05.1938: 2).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “İnanan Adamın Farkı” başlığıyla kaleme aldığı sosyalleşme ve topluma katılma konusundaki köşe yazısında; birçok çocuk genç ve yurttaşın kapalı okul hayatı, dar çevre ve kapalı ev hayatı yüzünden sosyal hayata katılamadığını belirtmiş ve sosyal vicdanlarının gelişmediğini iddia etmiştir. Eski devirlerde hasta ruhlu bir kişinin kendisini bir şeyhe emanet ederek ruhunu tazeleyebildiğini, hâlbuki gelinen çağda artık sosyal insan olmanın yolunun tekkeler değil okullar, meslek alanları, halkevleri ve tiyatrolar olduğu savını ortaya atmıştır (Kurun, 17.09.1938: 2). Basınla ilgili olarak vereceğimiz son örnek ise Sadri Ertem’e ait olan “Beşeri Sanat” başlıklı köşe yazısıdır. Ertem; medrese-tekke kavgasının Osmanlı döneminde hâkim olduğunu, zaman zaman her ikisinin de birlikte insanları esarete, hayata karşı lakaytlığa ve uyuşukluğa alıstırdığını ifade etmiştir. İmparatorluk döneminde bu durumun sonucu olarak ortak bir sanat ve fikir yapısının oluşmadığını, birbirlerinin dillerini anlamayan ama aynı etnik kökenden gelen insanların yan yana yaşamak durumunda kaldığını iddia etmiştir (Kurun, 28.10.1938: 2).

Aktarılan örneklerden de anlaşılacağı üzere Türk basını tekkeler konusunda hükümete tam destek vermiştir. Modern dünya anlayışı içerisinde bu kurumların artık yerinin olmadığını sıklıkla vurgulayarak, çıkarılan kanunun halk nezdinde de kabulü ve desteklenmesine gayret göstermiştir.

4. Menemen İsyanı ve Tekkeler-Şeyhler Meselesi

Şeyh Sait İsyanı ile gündeme gelen ve kaldırılması yönünde karar verilen tekkeler konusu 1930 yılının son günlerinde yine gündemin ilk sıralarına oturmuştur. Muhalefet partisi olarak 1930 yılı Ağustos ayında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) Batı Anadolu’da örgütlenmesini yoğun bir şekilde yürütmüştür ve önemli ölçüde de başarı kazanmıştır. Fakat parti üyelerinin tarikatlar konusundaki yaklaşımları hem halkın hem de iktidar sahiplerinin gözünden kaçmamıştır. Parti başkanı Ali Fethi Bey başta olmak üzere birçok partinin şeyhler ve gizli tarikatlarla

ilişki içerisinde oldukları kimi zaman basında kendisine yer bulurken kimi zaman da bir dedikodu olarak halkın arasında dolaşmıştır. Öyle ki basında yer alan bir habere göre Adana'da Serbest Cumhuriyet Fırkası Ocağı'nın üzerine ayet yazılı bir bayrak asılmıştır. Ocak yetkilileri bayrak asılırken ocakta kimsenin olmadığını söylemişler ve firkanın bir tekke merkezi değil cumhuriyetçi, laik ve siyasi bir toplanma yeri olduğunu açıklamışlardır. Yapılanın partiye karşı bir suikast olduğunu belirtmişlerdir (Akşam, 18.10.1930: 2). Bu ve benzeri gelişmeler iktidar sahiplerini rahatsız ettiği gibi parti lideri Fethi Bey'i de rahatsız etmiş ve parti kendisini 17 Kasım 1930 tarihinde feshederek siyaset sahnesinden çekilmiştir.

Parti her ne kadar kapanmış olsa da korkulan gerçekleşmiş ve Menemen İsyanı çıkmıştır. 23 Aralık 1930 tarihinde İzmir'in Menemen ilçesinde ayaklanma başlamıştır. Derviş Mehmet ve müritleri çıkan olayların merkezinde yer almıştır. Asteğmen Kubilay'ın ve iki bekçinin şehit edilmesi büyük yankı uyandırmıştır. Daha büyük bir askeri birliğin gelmesi sonrasında yaşanan çatışmada Derviş Mehmet öldürülmüş, kalkışma bastırılmıştır (Aysal, 2009: 600-609). Bakanlar Kurulu yaşanan olaylar sonrasında 1 Ocak 1931 tarihinde olayın cereyan ettiği Menemen, Balıkesir ve Manisa için sıkıyönetim uygulamasını kabul etmiştir (Ertem, 2013: 164) ve ardından askeri mahkeme kurulmuştur. Böylece daha önce çıkarılmış olan Bozkrı İsyanı, Genç İsyanı ve Ağrı Dağı Hareketi gibi olaylarda ön planda yer alan tekke teşkilatının Menemen İsyanı'nda da etkili olduğu yönündeki iddialar ortaya atılmıştır. İsyanın merkezinde Nakşibendi tarikatının olduğu görülmüştür. Kanunlarca yasak olan bu oluşumlarla ilgili daha sıkı tedbirler alınması gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır (Vakit, 08.01.1931: 1).

Askeri mahkeme olaylarla ilgili kişileri tutuklayıp yargılarken basın da eş zamanlı olarak gelişmelerin hem takipçisi hem de yönlendiricisi rolünü üstlenmiştir. Basının tarikatlardan önce ilk suçladığı Serbest Cumhuriyet Fırkası olmuştur. İddiaya göre Fethi Bey SCF'yi kurarken bir tekkeyi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret tarikat mensuplarını cesaretlendirmiş ve Menemen İsyanı'na neden olan gelişmelerden birisi olarak öne çıkmıştır (Akşam, 26.12.1930: 2). Anlatılana göre Fethi Bey, Balıkesir'e geldiği zaman bir tekkede konuk olmuştur. Dava sürecinde yapılan tahkikatta Fethi Bey'in kaldığı şeyhin evinde "Nâsrün mînallahi ve fethun karib" yazılı yeşil bir atlas bayrağın bulunduğu bildirilmiştir (Vakit, 27.12.1930: 2).

Menemen İsyanı sonrasında tarikatlar ve tekkelerin isyanla ilgili olduğuna dair haberler basında sık sık kendine yer bulmuştur. Hatta olayın çıkışının ardından yapılan ilk haberlerde isyanın nedeni şu şekilde satırlara yansımıştır: "Bu sabah Menemen'de ika edilmek istenilen ve Manisa'da tarikat ve tekke hayatını gizlice yaşatan bazı mürteciler tarafından idare edilen irtica hareketi tepelenmiştir." Bahsedilen irtica hareketinin merkezinde ise Nakşibendiler ve Şeyh Esat'ın olduğu iddia edilmiştir. Bu kişi, etrafına bazı kimseleri toplayarak tekke hayatını gizli olarak sürdürmüştür (Hakimiyet-i Milliye, 25.12.1930: 1; Akşam, 25.12.1930: 1). Öyle ki bu kimseler

tekkelerin kapatılması ile birlikte büyük ekonomik kaynaklarını kaybetmişlerdir. Yaşananlar onları oldukça rahatsız etmiş ve isyan edecek hale getirmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 06.01.1931: 1). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da Menemen ve Manisa’da yapmış olduğu tahkikat neticesinde basındaki iddiaları destekler nitelikte bir rapor hazırlamış ve olayların merkezinde kapatılan tekke mensuplarının bulunduğunu ifade etmiştir (Akşam, 03.01.1931: 1). Mehmet Asım “Büyük Hedef” başlıklı köşe yazısında; tekke ve zaviyelerin kaldırılmasının milli birlik içerisinde ayrılık yaratmak isteyen kaynakları ortadan kaldırma amacı güttüğünü ve bir ülkede azınlık hareketleri ne kadar zararlı ise dini siyasete alet eden tekkelerin de o kadar zararlı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, farklı tekke mensuplarının birbirlerine karşı can düşmanı durumunda buldukları, bir tarikata mensup olanların, o tarikata mensup olmayan Türk vatandaşlarını hakir gördüğü dile getirilmiştir (Vakit, 11.01.1931: 4).

Tekkelerin kaldırılması sonrasında eski tekke ve tarikat mensuplarından, belirlenen nitelikleri haiz olanlarının din hizmetlerinde görev yapmalarına izin verilmiş ve bu kimseler maaşa bağlanmıştır (Yanardağ, 2017: 164). Bu durumun yarattığı sorunları vurgulayan Sadri Ertem’in “Mücrim Kültür” başlıklı yazısı ise tekkelerin kapatılmasına rağmen tekke kültürünün yaşamaya devam etmesine dikkatleri çekmek istemiştir. Yazara göre; tekkeler kalkmış ama kanser gibi vücudumuza işleyen yaraları kalmıştır. Bir kültüre karşı başka bir kültürle karşı çıkılmalıdır, Türkiye’de bu yapılmamıştır. Aydınlarımız şahsi menfaatleri peşinde koşmuşlardır. Tekkeler kapatılınca şeyhler camilere yerleşmişler ve kadrolu vaiz olmuşlardır. Müritlerini de camilere toplamışlardır. Bu kimseler devleti, din adına istismar etmişlerdir. Dini siyasetten ayırmayı öğrenmiş kimseler göreve getirilinceye kadar vaizlik yasaklanmalıdır (Vakit, 20.01.1931: 5). Mehmet Saffet ise “İnkılabı Nasıl Kazanabiliriz” başlıklı yazısında daha sert bir tedbir kararı alınmasını önererek tekke ve medrese mensuplarının sınır dışına gönderilmesini, camilerin ve imamların iyi kontrol edilmesini önermiştir (Hakimiyet-i Milliye, 14.01.1931: 4).

“Şeyhlik ve Müritlik” başlıklı başka bir yazıda yine tekkelerin kapatılmasına rağmen gizliden bu işin yürütüldüğü iddialarını destekler ifadeler kullanılmıştır. İslamiyet’te şeyh-tekke anlayışının yerinin olmadığı, bu yapıların İslamiyet’in başlangıcından çok sonra ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu oluşumlar din şemsiyesi altında siyaset yapmışlardır. Türkiye dâhilindeki ilk tekkelerin İran propagandası yapmayı görev bildikleri iddia edilmiştir. Bu tekkeler Şiilik propagandası yapmayı amaçlamışlardır. Yavuz Sultan Selim’in İran seferinin ise bu tarikatların oluşturduğu tehlikeli propagandayı engellemek gayesini taşıdığı vurgulanmıştır. Tekkeler, İran tarafından Türk sınırlarına yapılan tecavüzleri desteklemişlerdir. Hristiyanlarda olan kilise anlayışının tekkeler aracılığıyla İslamiyet’in içerisine sokulduğu, kiliselerin bir merkeze bağlı olmaları gibi tekke erbabının da bir merkeze ve kişiye bağlı olduğu, liderlerinden emir alarak hareket ettikleri, müritlerin kendilerini tamamen şeyhlerin ellerine bıraktıkları, bu nedenle de istenildiği zaman ilgili kimselerin siyasi emellere alet edilebildiği iddia edilmiştir (Vakit, 03.01.1931: 1,7).

Dikkatler tamamen tekkelere, tarikatlara ve şeyhlere çevrilmişken Nakşibendilik öncelikli olarak gündemi meşgul etmiştir. Nakşi Şeyhi Esat ve Nakşiler, tekkelere ve tarikatlara karşı devletin izlediği politikalara rağmen güçlerini korumuşlardır. Tekkeler kapatılmadan önce Nakşilerin tekke sayıları azalmasına rağmen mürit sayılarında bir artış olduğu takip edilmiştir. Esat Efendi bu tarikatın başındaki kişidir ve gizli faaliyetlerde bulunan bir şahıs olarak bilinmektedir. Tekkeler kapanana kadar tekkesinin başında kalmıştır. Onun ayinlerine katılan insanların akli melekelerini yitirdikleri iddia edilmiştir (Akşam, 04.01.1931: 2). Bu kişinin asılan Şeyh Sait'in adamlarından olduğu, biri Musul'da biri İstanbul'da iki oğlu bulunduğu söylenmektedir. Şeyh yaşlılığından dolayı İstanbul'a gelip Erenköy'de beyaz bir konağı alarak yerleşmiştir. Halep, Şam ve Irak tekkeleriyle Irak'ta bulunan oğlu vasıtasıyla irtibat kurmuştur. Erenköy'deki evinde farklı yerlerden gelen şahıslar farklı zamanlarda bulunmuştur. Şeyhin beyaz konağı zamanla gizli bir tekke olarak çalışmaya başlamıştır. Şeyh Esat ve oğlu Ali, Menemen İsyanı'nın hemen ardından tutuklanmıştır. Kimi zaman Doğu illerinden gelen şahısların da şeyhin konağına uğramalarından dolayı buralarda da tutuklamaların yapılması muhtemel görülmüştür (Vakit, 30.12.1930: 1-2).

İstanbul'da sadece Esat Efendi ve oğlu değil birçok kişi tutuklanmaktan ve yargılanmaktan kurtulamamıştır. İlk etapta İstanbul'da yedi şeyhin gözaltına alındığı ve bunların Menemen ve Manisa'daki şeyhlerle irtibat halinde oldukları aktarılmıştır (Akşam, 28.12.1930: 2). Yine aynı şehirde tahkikat dâhilinde Fatih'te Emiri, Ortaköy'de Yahya Efendi dergâhlarıyla; Topkapı, Eyüp, Edirnekapı, Merdivenköy, Bakkalköy, Üsküdar ve Arnavutköy'deki tekkelerin sabık şeyhleri de gözaltına alınmışlardır (Vakit, 31.12.1930: 1-2). Polis Müdürlüğü İstanbul'da kapatılan tekke şeyhlerinin nerede bulunduğu, ne işle uğraştıkları ve Esat Efendi ile ilişkilerini araştırmaya koyulmuştur (Vakit, 30.12.1930: 1).

Askeri mahkemede yargılanmak üzere birçok ismin tutuklandığı gazeteler aracılığıyla günlerce halka duyurulmuştur. Olayların merkezi Batı Anadolu olduğu için buralarda yapılan tutuklamalar çok daha fazla olmuştur. İlk gördüğümüz basın haberine göre Manisa'da gizli tekke faaliyetlerinde bulunan ve isyancılarla irtibatı olanlar yakalanarak Menemen'e getirilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 27.12.1930: 2). Akhisar'da gizli tekke hayatı yaşatan Şeyh Sadık ve Nakşibendi tarikatına dâhil dört kişi tutuklanmıştır. Bu dört kişinin genç kadınları bir tekkeye kapatarak ahlak dışı telkinlerde buldukları iddia edilmiştir (Vakit, 05.01.1931: 1). Alaşehir'de de gizli tekke faaliyeti sürdüren 21 kişi tevkif edilmiş, sadece birisi ilgisiz bulunup bırakılmıştır. Balıkesir'de üç Nakşi tutuklanmıştır. Konya'da birkaç Mevlevi şeyhi tevkif edilmiştir (Akşam, 09.01.1931: 1). Kırkağaç'ta gizli tekke işlettikleri ve irticai faaliyette buldukları zannıyla üç kişi tevkif edilip Menemen'e sevk edilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 13.01.1931: 2). Alaşehir'den getirilen Şeyh Abdülkerim de tutuklananlar arasında yer almıştır (Vakit, 30.12.1930: 1).

İzmir genelinde de birçok tarikat erbabının tutuklandığı görülmüştür. İzmir’de yakalanan Şeyh Halil önemli simalardan birisidir. SCF Başkanı Fethi Bey, İzmir’e geldiğinde bu kişinin evinde kalmıştır. Yine İzmir’de tutuklanan Şeyh Mustafa Hilmi’nin evinde Arapça kitaplar, ayinlerde şeyhlerin giydiği bir kürk, her biri beş yüzer taneli beş tesbih, üç torba içerisinde muhtelif büyüklüklerde yağmur taşları çıkmıştır. Tutuklu Şeyh Lütfullah Efendi’nin üzerinde ise bazı mektuplar ve tesbihler bulunmuştur. Şeyh Mustafa Hilmi ilk ifadesinde; imam olduğunu, tekkeler kapatılınca şeyhlikle ilişkisini kestiğini belirtmiştir. Lütfullah ise; bir camide vaiz olarak çalışmakta olduğunu, Suadiye tarikatına dâhil iken tekkeler kapatılınca ilişkisini kestiğini, evinde çıkan postta namaz kıldığını ve tesbihi ise namaza müteakip çektiğini belirtmiştir (Vakit, 03.01.1931: 2). Radsolu Yeşil Hafız ise isyandan önce Soma ve Gördes köylerini dolaşarak irticai faaliyetlerde bulunduğu için tevkif edilmiştir. Yine İzmir’de tevkif edilen Şeyh Seyyah ise Nakşibendi değil Bektaşî’dir ve gizli tekke işletmekle suçlanmıştır. Bu kimsenin irtibatta bulunduğu birçok şehirdeki şeyhler de tutuklanarak İzmir’e getirilmiştir (Akşam, 11.01.1931: 1). Bektaşî şeyhi Ali Baba da bu isimler arasında yer almıştır (Akşam, 03.01.1931: 1).

Tutuklamaların ardından başlayan mahkeme sürecinde şahıslar iki ana başlık altında yargılanmışlardır. Birinci grup olaylara doğrudan dâhil olanlardan, diğer grup ise gizli tekke faaliyeti sürdürenlerden oluşmuştur (Vakit, 16.01.1931: 2; Hakimiyet-i Milliye, 17.01.1931: 5). Mahkemenin önceliği isyana doğrudan dâhil olanları yargılamak olmuştur. Tekke ve Zaviyeler Kanunu’na uymayanlar ikincil olarak yargılanmışlardır (Akşam, 18.01.1931: 1). Tutukluların ne halde oldukları ise kamuoyu tarafından merakla takip edilmiştir. Bu merakın giderilmesi adına basın aracılığıyla halk haberdar edilmiştir. Gelen haberlere göre tutuklanan tekke mensuplarına devlet iyi baktığı için bunların keyiflerinin yerinde olduğu, birlikte buldukları alanlarda tekke geleneğini ve ayinlerini devam ettirdikleri, ayin seslerinin uzaktan duyulduğu ve oldukça neşeli oldukları gözlemlenmiştir (Vakit, 09.01.1931: 7).

Yargılamalar esnasında birçok sanık olaylarla ilgisinin olmadığını fakat yasaklanmasına rağmen tekkecilik faaliyetlerini yürüttüklerini itiraf ederek daha ağır bir ceza almaktan kurtulma yolunu seçmişlerdir. Çünkü gizli tekke faaliyetlerini sürdürenlere verilebilecek ceza en fazla üç ay hapis ve elli lira para cezası olabilmekteydi. Bu şekilde ifade verenlerden Nakşi Şeyhi Sadık, tekkesinin olmadığını ama müritlerinin senede üç defa kendisini ziyaret ettiklerini, zikir ve üfürükçülük yaptığını belirtmiştir. Şeyhin bulunduğu yerin muhtarları ise bu şahsa uyarılarda bulunmalarına karşın hükümete haber vermedikleri için suçlanmışlardır (Vakit, 05.02.1931: 5). Yine tekkesini gizli olarak açık tutan, camide müritlerine zikir çektiren Mehmet Efendi (Hakimiyet-i Milliye, 08.02.1931: 5), Polatlı’da tekke açıp tarikatı yaymaya çalışan Müçteba isimli kişi de tekkelerle ilgili kanuna muhalefetten yargılanmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 18.02.1931: 2). En ilginç yargılamalardan birisi ise Uşaki tarikatına mensup kişilerle ilgili olmuştur. Bu tarikatın üyelerinin tamamının kadın olduğu, erkek olarak yargılanan Şeyh Sami’nin ise kadınlarla ilgili ahlaksız işleri yürüttüğü mahkemede iddia edilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 26.02.1931: 1,3).

Yargılamalar ara kararlarla uzun süre devam etmiştir. Tekke ve Zaviyelerle ilgili 677 sayılı kanunun üç aylık ceza maddesine göre yargılanan ve ceza alanlar olmuştur. Ama mahkemenin esas üzerinde durduğu, isyana doğrudan müdahil olanlarla ilgili yargılamalar olmuştur. Bu iddiayla yargılanan çok sayıda şahıs idam ve ağır hapis cezası almıştır. Ceza alanlar içerisinde tekke ve tarikat mensuplarının ağırlıkta olması isyanın bu yapılar tarafından gerçekleştirildiği iddiasını güçlendirmiştir. SCF'nin kapanması, ardından çıkan olaylar ve yaşanan yargılama süreçleri SCF üyesi olmak için CHP'den ayrılan kişilerde büyük tedirginlik yaratmıştır. Bu şahıslar suçlamalar karşısında çözüm olarak eski partilerine dönmeyi çıkar yol olarak görmüşlerdir. Bu trajikomik geri dönüşü sayfalarına taşıyan *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi* ilgili kimseler için şu ifadeleri kullanmıştır: “Artık fırkanın tekke ve imaret değil, program ve iş demek olduğunu bu kararsız fırkacılara anlatmak, biraz fazla nezaketsizlik de olsa, vazifedir (Hakimiyet-i Milliye, 16.01.1931: 2).”

5. Kapatılan Tekkelerin Bina ve Arazilerinin Değerlendirilmesi

Tekke ve türbelerin kapatılması kararının ardından 773 tekke ve 905 türbe kapatılmıştır (Yapıcı, 2012: 91). Sonrasında ise bu oluşumların sahip oldukları binaların nasıl değerlendirileceği sorunu ön plana çıkmıştır. Daha önceden bahsedildiği üzere; 2 Eylül 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile tekke ve zaviyelerin kapatılması için ilk adım atılmıştı. Bu kararnameye göre camii, mescit ya da okul olarak kullanılabilir yerler bu amaçlara tahsis edilecekti. Bu minvalde uygulamalar başlatılmış ama tekkeler içerisinde mimari, sanatsal ve tarihi değeri olanların nasıl kullanılacağı sorunu gündeme gelmiştir. Bu türden tekke yapılarının devlet tarafından koruma altına alınması uygulamasına gidilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı konuyla ilgili valiliklere gönderdiği bir yazıyla, içindeki eşyalar gereken yerlere dağıtıldıktan sonra tekke ve türbe binalarının (Konya’da Mevlana tekke ve türbesi hariç) Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bırakılacağı bildirilmiştir. Bu eserlerin zarar görmemesi için Milli Eğitim müdür ve müfettişleri korumada etkin rol üstleneceklerdir (BCA, 490-1-0-0/2023-1-1). İlgili genelgenin haricinde tekke binalarının korunması için Hükümetin çok titiz davrandığı görülmektedir. Öyle ki tekkeler ve diğer tarihi değeri olan eserlerin korunması için maaşları bütçeden karşılanmak üzere geçici bekçi kadroları oluşturulmuştur (BCA, 30-18-1-2/21-42-11; 30-18-1-2/29-50-14; 30-18-1-2/29-46-1).

Tekkelerin tarihi önemi haiz olan binaları ile ilgili olarak Hükümetin ve ilgili bakanlığın ne kadar titiz bir yol izlediğini anlamak adına bir örnek vermek uygun olacaktır. Mimar Sinan’ın eserlerinden olan Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi dâhilinde bulunan tekke binasıyla alakalı olarak bir tamir süreci yaşanmıştır. Bu süreçte İstanbul Vakıflar Müdürlüğü tarafından tekke çatısında bulunan kurşunlar sökülmüş, yerine kiremit konulmuş ve tadilat gerçekleştirilmiştir. İstanbul Anıtları Koruma Komisyonu incelemede bulunarak bu işin doğru olmadığını İstanbul Vakıflar Müdürlüğü’ne bildirmiştir. Konuyla ilgili olarak kendilerine gelen eleştirilere cevap veren İstanbul Vakıflar Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı’na yazdığı 18 Eylül 1935 tarihli yazısında

süreç anlatılmış, tekkeyle ilgili iki fotoğraf gönderilerek tekkenin harap olduğunu aktarmıştır. Yapının odaları kiraya verildiği ve uzun yıllardır tamir görmediği için ahşap çatılarda yer yer göçmeler oluşmuştur. Alçak olan çatılar üzerinde insanlar tarafından kurşunların alınmaya müsait olduğu, eksik kurşunların tamamlanmasının ise büyük masraflar getireceği, bu nedenle tekkenin kubbeleri kısımlarına dokunulmayıp geriye kalan kısımlardaki kurşun levhaların alındığı, daha önceden burayı tamir için kullanılmış olan kiremitlerin konulduğu, çıkarılan levhaların ise Fatih'te bulunan İskender Paşa Camiinin kubbelerine eklendiği bildirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü de benzer içerikte bir yazıyı Kültür Bakanlığı'na iletmiştir. Fakat külliyei değersiz ve harap gösterme girişimi İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğü tarafından doğru bir ihbar olarak değerlendirilmemiştir. Eski Eserler Müzeleri Genel Müdürlüğü'ne yazılan yazıda, 16. yy'da Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olan bu şaheserin dâhilinde bulunan tekkeye ait kurşunların sökülmesine tepki gösterilmiştir. Mimar Sinan tekke binasını daha mütevazı inşa etmiştir. O nedenle dar yapılı loş odalar, süslemesiz kolonlar, basık bir tavanla bu mütevazılığı vermiştir. Burası mistik bir ibadethanedir. Türk tasavvuf tarihinin önemli bir eseri bu şekilde kurşunları sökülerek ve uygunsuz bir köşeden resim çekilerek değersiz gösterilmemelidir. Burası aslına uygun şekilde tadil edilmeli ve içerisinde bulunan kiracılar çıkarılmalıdır. Kültür Bakanlığı ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yazdığı bir yazıyla buna benzer bir tamiratın Edirne'de gerçekleştiğini, genel müdürlüğün eski eserlere karşı hassas olmasına rağmen yerel müdürlüklerde bu tip tahribatların sık sık yapıldığının görüldüğü bildirilmiştir. Mehmet Paşa Külliyesi'nde yapılan işin sorumluları ile ilgili kanuni takibat yapılması ve sökülen kurşunların yerine konularak sonucun bakanlığa bildirilmesi istenmiştir (BCA, 30-10-0-0/213-446-7). Vakıflar Genel Müdürlüğü gelen emir üzerine kiremitli ve açık olan yerlerin imkânlar dâhilinde yeniden kurşunla kaplatılacağını 27 Şubat 1936 tarihinde Başbakanlığa bildirmiştir (BCA, 30-10-0-0/213-447-1).

Koruma altına alınan tekkelerin dışında kalan tekke yapıları ya satılmış ya da çeşitli amaçlara hizmet edecek şekilde kullanıma sunulmuştur. Kullanım için imkân görülmeyen tekkelerin ve sahip oldukları arsaların satışları veya kiralanmaları ile ilgili olarak çok sık şekilde basına ilanlar verildiği görülmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki tekke satışı yapılabilmesi için Bakanlar Kurulu tarafından karar alınması gerekmiştir. Bu amaçla Hükümetin birçok kez konuyla ilgili kararlar verdiği görülmektedir. Örnek teşkil etmesi açısından bu satış kararlarından birkaç tanesini aktarmak uygun olacaktır. İlk örnek Çorum'dandır. Çorum'da bulunan Piribaba Kabristanı, dâhilindeki cami ve türbenin bedeli olan 1.050 liranın bir kısmının öğretmen okulu yapılmak üzere kullanılması amacıyla satılmasına 27 Şubat 1929 tarihinde karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/6-58-9). Tarihi kıymeti haiz olmayan bir kısım tekke ve mescitle birlikte vakfa ait bazı arsaların satılması ve bedellerinin aynı gayede olan diğer hayrata sarf edilmesi ile ilgili karar ise 22 Şubat 1936 tarihli Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2/62-15-1). Birecik'te Sakibiye Camii ile Şeyh Ahmet Mescidi'nin ve Şeyh Taha Tekkesi arsasının, Fatih'te Haracci

Kara Mehmet Mahallesi'ndeki Kubbe Tekkesi arsasının, bedelleri aynı gayedeki hayrata aktarılmak üzere satılması kararı da Bakanlar Kurulunca 20 Nisan 1936 tarihinde verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/-64-31-11). Diğer bir karar ise 29 Temmuz 1936 tarihlidir. Bu kararla 28 cami ve mescit binası, 5 cami ve mescit arsası ile 2 tekkenin, gelirinin başka hayrata aktarılması gayesiyle satışına izin verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/67-64-19). Hükümet, Manisa'da bedelleri aynı amaçlar için kullanılmak üzere bir mescit arsası ile enkazı ve üç tekkenin satılmasına ise 17 Mart 1937 tarihinde karar vermiştir (BCA, 30-18-1-2/72-19-11). Aktarılacak son örneğe göre ise; tarihi ve mimari kıymeti olmayan İstanbul Şehremini'de Yavaşca Şahin Camii ve tekke arsası, Zile'de 7 camii, Nixsar'da 5 mescit, Bergama'da Yumurtalı, Karagazi, Çakıldak ve Solak Halil mescitlerinin diğer hayrata aktarılmak üzere satılmasına 25 Eylül 1936 tarihinde karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/68-78-7).

Bakanlar Kurulu'nun verdiği satış kararları sonrasında birçok tekke binasının, enkazının ve arsasının satış ve kiralanması ile ilgili resmi ilanlar basın aracılığıyla yayınlanmıştır. İlanlar çoğunlukla Vakıflar Müdürlüğü ya da belediyeler tarafından verilmiştir. Bu ilanlar içerisinde yer alan tekkeler ve fiyatlarıyla ilgili birkaç örnek şu şekildedir: Beşiktaş Cihannüma Mahallesi'nde bulunan Ebülhuda Tekkesi'nin tamamı 1.000 lira bedelle müzayedeye konulmuştur (Vakit, 23.10.1929: 6). Şehremini'de Baruthane yokuşunda Mehmet Ağa Camisi'yle bitişiğindeki tekkenin enkazı 500 lira ve Üsküdar'da Kazasker Ahmet Efendi mahallesindeki Şeyhhicabi Tekkesi'nin taşları 150 lira başlangıç fiyatıyla müzayede ile satışa çıkarılmıştır (Akşam, 07.11.1929: 10). Karacaahmet'te bir tekke 1.842 lira ve yine aynı yerde bir tekke yapısı 500 lira bedel karşılığında yol genişletilmesi için istimlak edilmeye açılmıştır (Vakit, 02.05.1930: 2). Üsküdar'da Rum Mehmetpaşa'daki tekke bahçesindeki dükkân müzayede usulüyle kiralamaya sunulmuştur (Vakit, 01.10.1932: 11). İstanbul Alibeyköy'de bulunan okulun bitişiğindeki tekke binasının semahane ve dedegâh dairesinin enkazı müzayede ile satışa çıkarılmıştır (Vakit, 09.04.1933: 12). Eyüp Vezir Tekkesi bahçesi, Üsküdar Menzilhane yokuşundaki tekkenin selamlık kısmı müzayede usulüyle bir seneliğine kiralanmak üzere ilana çıkarılmıştır (Akşam, 13.03.1933: 11). Alibeyköy'deki tekke binasının harap kısmı 28.5 lira başlangıç fiyatıyla müzayede usulüyle satışa çıkarılmıştır (Akşam, 15.02.1933: 4). Yedikule'de Hacıevhat Camii civarındaki harap haldeki tekke odalarının enkazı pazarlık usulüyle satışa sunulmuştur (Akşam, 25.05.1933: 13). İstanbul Aksaray Çakırağa'da bulunan tekke arsası 85 lira ücret karşılığında peşin ödeme kaydıyla satışa sunulmuştur (Vakit, 05.09.1934: 12). İstanbul Şehremini'nde Arpaemini Mahallesi'nde hastane yakınında 1.948 metre alan üzerindeki Yavaşcaşahin Mehmet Efendi Camii ile tekke arsasının tamamı 2.338 lira başlangıç fiyatıyla açık artırma usulüyle satışa sunulmuştur (Kurun, 14.12.1936: 7). İstanbul Eyüp Dügmeçiler Oluklubayır Tekkesi'ndeki meşruthane 3 lira, tekke ve iki dönüm arazi 7.25 liradan açık artırmayla kiralanmak üzere ilana çıkarılmıştır (Akşam, 27.05.1936: 9). İstanbul Saraçhanebaşı Horhor Caddesi'nde bulunan tekke bahçesi içerisindeki üç oda 5 lira açılış fiyatı ve açık artırma ile kiralamaya sunulmuştur (Akşam, 06.11.1937: 14; Kurun, 10.11.1937: 8). Dügmeçiler'de Bıçakçı Sokağı'nda

bulunan Musa Çavuş Mescidi ve tekke binası 650 lira başlangıç ücretiyle açık artırmayla satışa sunulmuştur (Akşam, 10.10.1937: 10). Edirne Avcılar Kırkodalar Çıkmazı tekke meşruthaneleri ve mescit arsası pazarlıkla (Kurun, 01.07.1938: 7), Silivrikapı Balıklı'da tekke binası 10 lira açılış bedeliyle artırmalı olarak (Akşam, 01.11.1938: 14), İstanbul Eyüp Kalenderhane'de Özbekler Tekkesi içerisinde bulunan mescit 2.50 lira başlangıç bedeliyle kiraya verilmek üzere açık artırmaya çıkarılmıştır (Akşam, 22.03.1938: 15).

Koruma altına alınan, kiralanana ya da satılan tekke yapıları ve arsalarının yanı sıra müze, okul ya da devlet dairesi olarak kullanılan tekkeler de mevcuttur. 677 sayılı kanuna göre sağlam halde bulunan birçok tekke eğer fiziki şartları uygunsa okul haline getirilmiştir. Satılan tekke harabelerinin paraları da okul yapımına aktarılmaya çalışılmıştır. Fakat eldeki kaynaklardan anladığımıza göre bu satış ve kiralamalardan çok ciddi bir gelir elde edilememiştir. Bursa Halkevi İdare Heyeti Başkanlığı tarafından Başbakanlığa gönderilen bir yazıda; tekkelerden okul olmayacakların satılarak köylerden başlamak üzere okul yapımına kullanılmasının kararlaştırıldığı hatırlatılmış, tekke satışıyla elde edilmiş ve vakıflar idaresinde bekleyen 3.000 lira olduğu belirtilmiş ve bu meblağın köylerde okul yapımına aktarılacak üzere Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü'ne devredilmesi istenmiştir. Konuyla ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün değerlendirmesi Başbakanlığa iletilmiştir. Bu değerlendirmeye göre; tekke satışlarıyla elde edilen toplam paranın 35.000 lira olmasına karşın Yenişehir, Ankara ve Etimesgut'ta yapılan üç okula yarım milyondan fazla para harcanmıştır. Daha fazla okul yapılması ve bu tip teşebbüslere destek verilmesi istenmesine rağmen mali darlıktan kaynaklı olarak Bursa'dan gelen teklifin reddedilmek zorunda kalındığı bildirilmiştir (BCA, 30-10-0-0/189-294-3). Yine Kırıkkale'de yapılması planlanan ilkokulun masrafı 60.000 lira olarak tespit edilmiş ve bu masrafların Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Ankara Valiliği tarafından eşit oranlarda karşılanması kararlaştırılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kendilerine düşen 20.000 liralık kısmı karşılamak için tekkelerin satışından gelen geliri ayırmıştır. Fakat o yıl için yapılacak satışlardan ancak 5.000 lira elde edilebileceğinin anlaşıldığı, daha fazla satış geliri elde edilirse kalan miktarın karşılanmaya çalışılacağı Başbakanlığa bildirilmiştir (BCA, 30-10-0-0/143-28-6). İstanbul İl Meclisi'nde de konu gündeme gelmiş ve okullaşma için yeterli kaynak olmamasından şikâyet edilerek eski tekke ve mescit gibi yerlerde okul açılmasının zaruri olduğu yinelenmiştir (Kurun, 13.03.1936: 7).

Satılmayarak okul haline getirilen tekkeler ise kimi zaman büyüyerek daha gelişmiş okullara dönüştükleri gibi kimi okullar ise zamanla okul olma özelliğini yitirmiş ya müze ya da başka bir hizmet dairesi haline getirilmiştir. Nevşehir'de bulunan Hacı Bektaş Veli Külliyesi önce Numune Ziraat Mektebi olarak kullanılmış (Çimen, 2004: 44) ardından müze yapılmıştır. Ankara Orta Ticaret Okulu ise Hacı Bayram Veli Mezarlığı içerisindeki tekke odalarında 12 öğrenciyle okul olarak

çalıştırılmaya başlanmıştır. Ardından modern bir eğitim kurumu haline gelmiş ve büyümüştür. Okulda düzenlenen kooperatif haftası törenlerinde verilen bir konferans esnasında öğrencilere kendi okullarının tarihi, projeksiyon gösterisi eşliğinde anlatılmıştır. Bu süreç öğrenciler tarafından heyecan içerisinde izlenmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 01.06.1931: 1). Okul dışında yurt haline getirilen tekkelerin olduğu nadir de olsa rastlanan bir durum olmuştur. Buna en ilginç örnek İstanbul'da Sultanahmet civarındaki Türkistanlılara ait tekkede gerçekleşmiştir. Şeyhin ikamet ettiği kısım dışarıda bırakılarak kalan bölümler, Milli Eğitim Bakanlığı nezareti ve Türk Ocakları merkezinin idaresi altında Türk memleketlerinden okumak için İstanbul'a gelen fakir Türk öğrencilerin ikametleri için 1928 yılında Bakanlar Kurulu tarafından tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-1/27-76-5).

Eski tekkelerin kütüphane ve müze yapılması girişimlerine de sıkça rastlanmıştır. Konya'da bulunan Mevlana Tekkesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın teklifi doğrultusunda 6 Nisan 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla müze kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1/18-24-4). Bu yapı Konya Müzeler Müdürlüğü'ne bağlanarak 1927 yılında müze olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yapıcı, 2012: 106-107). Eski Eserler Müzesi olan bu yapının tamir işi de 1929 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla bir komisyona havale edilmiştir (BCA, 30-18-1-2/5-44-6). Bursa'da ise eski medrese yapısı müzeye dönüştürülmüş ve içerisindeki bazı bölümlerde kapatılan tekkelerden getirilen eşyalar sergilenmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 25.07.1931: 4). Yine Bursa'da Halkevi başkanlığının girişimiyle ilde ihtiyaç duyulan kütüphane için cemaati az olan Orhan Camii talep edilmiştir. Ayrıca harap durumdaki Mısırlı Tekkesi'nin semahanesinin, ücreti taksitle halkevi tarafından ödenmek şartıyla halkevi spor teşkilatına verilmesi istenmiştir. Durum Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletilmiş ve genel müdürlük verdiği cevapta; camilerin mimarisinin kütüphaneye uygun olmayacağı, Orhan Camii'nin rutubetli yapısının da buna engel teşkil edeceği, tarihi bir şaheserde çok ciddi tadilat yapılmasına müsaade olunamayacağı belirtilerek istek reddedilmiştir. Tekkeyle ilgili cevabın ise sonra bildirileceği iletilmiştir (BCA, 30-10-0-0/192-315-12).

Tekke binalarının daha farklı ve ilginç kullanımına rastlamak da mümkündür. Denizli Tavas şosesinin doğusunda, şehrin dışında bulunan ve Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde olan Nakşibendî Dergâhı'nın cephanelik olmak üzere askeriyeye emrine tahsis edilmesi için Savunma Bakanlığı'nın talebi, Bakanlar Kurulu tarafından 4 Kasım 1925 tarihinde kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1/16-68-14). Kırşehir vilayeti il özel idaresine devrolunan Hacı Bektaşî Veli Dergâhı arazisinde ise örnek ziraat çiftliği kurulmuştur. Fakat buraya ayrılan tahsisat yetmediği için çiftliğin bedelinin ödenmesi için taksit yapılması istenmiştir (BCA, 30-10-0-0/189-295-9). Gaziantep'te Mehmet Paşa Camii karşısında bulunan tekke binasının ise gerekli düzenlemeler yapılarak Trahom Mücadele Teşkilatı denetiminde trahom dispanseri haline getirilmesine karar verilmiştir (Kurun, 16.12.1934: 6). Eskişehir'de tekkelerin kapatılması kararı sonrasında Halvetilere ait Tenbakü Tekkesi Vakıflar İdaresi'ne devredilmiştir. Tekkenin hükümet binasına yakın olmasından dolayı yıkılarak Vakıflar

İdaresi'ne ait bir bina yapılması planlanmıştır (Akşam, 03.06.1932: 5). İstanbul'da tekkelerden kalan yapılar il özel idaresine devredilmiş ve bazı tekke odaları teker teker kiraya verilmiştir. Belediye ise bu tekkeleri boşaltarak harap halde olanların yıkılıp enkazlarının satılmasına karar vermiştir (Akşam, 03.09.1933: 7).

Bazı tekke binaları ise bakımsızlıktan harap olmuş ya da yanlış kişilerin eline ve kullanımına geçmiştir. Kütahya Mevlevihane'si harap olmuştur. Kütüphane mevcudu Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi'ne devredilmiştir (Küçük, 2006: 63). Kırşehir'de bulunan Âşık Paşa'nın mezarı ise kapatılan tekke ve türbeler statüsünde sayılarak bakımsız bırakılmıştır. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi* buna itiraz etmiş ve Âşık Paşa'nın bir Türk büyüğü olduğunu, mezarının da bir abide olarak değerlendirilip korunmasını istemiştir (Hakimiyet-i Milliye, 09.10.1932: 2). Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesindeki Kabil Baba Köyü'nde kapatılarak Vakıflar Müdürlüğü'ne devredilen Bektaşilere ait bir tekkeyi ise köy muhtarı satın almıştır. Türbe dışında kalan kısmını ev olarak kullanmaya başlamıştır. Fakat buraya kadın-erkek karışık kalabalık gruplar gelmeye, aşure kaynatılıp ayin yapılmaya başlanmıştır. Kolluk güçleri ihbar alarak olaya müdahale etmiştir (Akşam, 29.05.1932: 5). Birçok tekkede ise o tekkenin sabık şeyhleri açıkta kalmasınlar diye onlara ayrılan bir hane bırakılmıştır. Bu kimselerin ölene kadar buralarda kalmasına izin verilmiştir. Devlete devredilen tekkeler vergi ve diğer ödemelerden muaf bırakılınca, tekkelerin içinde yaşayan şeyhler de aydınlatma ve temizlik vergilerini ödemeye yanaşmamışlardır. Devlet bu duruma müdahale ederek vergileri tahsil etmiştir (Akşam, 12.01.1934: 3).

6. Kapatılan Tekkelerin Eşyalarının Değerlendirilmesi

2 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla tekkeler ve zaviyelerin kapatılmasına karar verilmesinin ardından kapatılacak ve başka işler için kullanılacak tekke binalarında bulunan eşyaların nasıl değerlendirileceği konusu gündeme gelmiştir. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftülüklere gönderdiği 7 Eylül 1925 tarihli yazıya göre tekkelere ait eşyaların tasfiyesinde İstanbul'da Dini Müesseseler Müdüriyeti, diğer yerleşim yerlerinde ise müftülükler görev yapacaktır. Tekke eşyalarıyla ilgili hazırlanan kayıt belgelerinin bir nüshası Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilecektir. Hükümetin yayınladığı bir talimatnameye göre ise illerde bu işleri yürütmek için oluşturulacak komisyonlarda il muhasebe, hukuk ve vakıf müdürleri, müftü, ortaokul tarih ve coğrafya öğretmenleri yer alacaktır. Tapu ve polis müdürleri de bu komisyona eşlik edecektir (Yanardağ, 2017: 159). 16 Eylül 1925 tarihinde ise Bakanlar Kurulu kararıyla tekke ve türbelerde mevcut sanat ve tarihi kıymeti haiz, nakledilme imkânı bulunan eşyaların, müzeler müdürünce tetkik ve tespit edilerek müzeye nakledilmesi kararı alınmıştır (BCA, 30-18-1-1/15-59-5). Milli Eğitim Bakanlığı ayrıca 1933 yılında valilere gönderdiği bir yazıyla; üzeri yazılı olan mezar taşları içerisinde sanat ve tarih değerine sahip olanların koruma altına alınmasını ve fihristinin oluşturularak bakanlığa gönderilmesini istemiştir (BCA, 490-1-0-0/2023-1-1).

Yayınlanan kararnameler sonrasında tekkelerdeki eşyaları tasnif etmek için hızlı bir şekilde illerde komisyonlar kurulmuştur. Fakat eşyaların değerli olup olmadıkları konusunda sıkça yaşanan bir tereddüdün olduğu görülmektedir. Gelen sorular ve yaşanan tereddütler sonrasında 19 Aralık 1925 tarihinde *Resmi Gazete*'de tekke ve zaviyelerdeki eşyalar hakkında açıklayıcı bir tamim yayınlanmıştır. Tamim özetle şu şekildedir: Tarih ve sanat alanında kıymete sahip ve yazma eserler müzelere konmak üzere ayrılacaktır. Her türlü müzik aleti, rahle, asa, kürsü, tesbih, kan taşı, kavuk, post, şamdan, kandil, Bektaşî nefeslerinden birkaç beyit veya resim ihtiva eden levhalar, topuz, kılıç ve kalkan gibi eşyalar ayrılacaktır. Acemkari ve Anadolu mamulü nebati boya ile boyanmış kilim, halı ve bunların parçaları gibi İslami eserler ve güzel sanat ürünleri önem arz etmektedir. Kurulması planlanan inkılap müzesinde, maziye karışan Bektaşî, Kadiri, Nakşibendi ve Mevlevî gibi tarikatlara ait olan eşyalar tekke örneği olarak mutlaka korunacak ve ikişer adet fotoğraflanıp bir tanesi bakanlığa gönderilecektir. Tekke ve türbelerde bulunan kitaplar ise İstanbul'da Süleymaniye, Bursa'da Müze Kütüphanesi, Kastamonu'da Darulkurra, Konya'da Yusuf Ağa Kütüphanesi içerisine nakledilecektir. Diğer illerdeki eserler de yerel kütüphanelerde muhafaza edilecektir. Müteferrik eserler doğrudan Ankara'daki Halk Kütüphanesi'ne yollanacaktır. Kitapların iki adet ayrıntılı fihristi oluşturulup bir tanesi merkeze gönderilecektir. Muhafazası gereken diğer eşyalar müzesi olan vilayetlerde müzelere konulacak, olmayan yerlerde ise Milli Eğitim müdürlüklerinin uygun göreceği yerlerde muhafaza edilecektir (*Resmi Gazete*, 19.12.1925: 3). Bu tamimin tamamlayıcısı olarak 1926 yılı Mart ayında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından valiliklere bir yazı yollanmıştır. Daha sade olan bu tamime göre tekke ve türbelerde bulunan müzelik eşyalar tamamen seçilerek müzesi olan yerlerde müzelere yollanacaktır. Müze olmayan yerlerde ise Milli Eğitim idarelerinin gözetimi altına bırakılacaktır. Ayrıca eşyaların civar illerdeki müzelere ya da Ankara'ya nakli için ne kadar paraya ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesi istenmiştir. Tekke ve türbelerdeki eşyaların ayrıştırılmasında bir ihtilaf yaşanırsa bakanlıktan gelen tamim ve talimatnamelere harfiyen uyulması emredilmiştir (BCA, 490-1-0-0/2023-1-1).

Yayınlanan resmi yazılar çerçevesinde tekkelerde bulunan eşyalar seçilmeye ve ilgili yerlere gönderilmeye başlanmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinden bu çalışmalarla ilgili bilgiler arşiv belgelerine ve basına sıkça konu olmuştur. Her tekleden kıymetli eşya çıkmamıştır. Örneğin bir Rufai tekkesi, Hacı Nadir Baba Türbesi ve Kaptanpaşa Hanı dâhilinde iki türbe kapatıldıktan sonra yapılan tetkik sonrasında tekkenin çoktan beri harap ve atıl durumda bulunduğu, kayda değer bir eşya bulunmadığı rapor edilmiştir (BCA, 51-0-0-0/2-1-49). Yine Ordu, Artvin, Rize ve Gümüşhane'de sanat değeri olan bir eşya bulunmadığı bildirilmiştir. Trabzon'da ise çok kıymet arz etmeyen ve mahalle camilerinde muhafaza edilen sancakla bir adet beyti şerif levhası bulunduğu ancak sancağın, Menemen İsyanı sonrasında zabita tarafından alındığı raporlanmıştır. Giresun'da ise gönderilen tahrirat dışında türbelerde değerli eşya olarak bir adet bakır tas ile yedi parça geyik boynuzunun koruma altına alındığı bildirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/2023-1-1).

Tekkeler içerisinde çok önemli bir yere sahip olan Hacı Bektaş Veli Külliyesi içerisindeki eşyalar için ise ayrı bir özen gösterilmiştir. Külliye bulunan eşyaların dağıtılmaması için gayret gösterilmiş, sanat değeri olan eşyalar Ankara Kalesi'nde bir depoya konulmuş ve ardından Etnografya Müzesi'ne aktarılmıştır (Çimen, 2004: 44). Fakat Külliye boşaltılırken orada kalanların hüzünlenmesine neden olan sahneler yaşanmıştır. Görevliler Hacı Bektaş'a gelerek derviş ve babaları tekmeden çıkarmışlar, eşyalara el koyarak defterlere kaydetmişlerdir. Hacı Bektaş Veli Tekkesi ve Balım Sultan Türbesi'nde bulunan kıymetli malzemeler arabalara yüklenerek götürülmüştür. Tekke kapatılınca Veliyeddin Çelebi'nin oğlu olan Hüseyin Fevzi Efendi yazdığı bir koşmada şu ifadeleri kullanmıştır:

Aşk olmayan bahri aşka dalmadı

Er olup cihanda bir nam almadı

Bu yerlerde sana geçim kalmadı

Başın al yıkıl git bir yane yahu (Erdoğan, 2002: 235-236,242)

Tekkelerden alınan eşyalar müzelerde toplanmaya, depolanmaya ve zaman içerisinde sergilenmeye başlanmıştır. Eşyaların tasnif ve ulaştırma işlemleriyle ilgili iki örneği buraya taşıyacağız. Birincisi İzmir'de toplanan tekke eşyalarıyla ilgilidir. Eşyalar toplandıktan sonra ilk olarak İzmir Eski Eserler Müzesi'ne konmuş fakat bu malzemelerin müzeyle alakası bulunmadığından inkılâp müzelerinden birisine aktarılması için İzmir Müzeler Müdürlüğü girişimde bulunmuştur. Kültür Bakanlığı konuyla ilgilenmiş ve bu eşyaların Tire Halkevi İnkılap Müzesi'ne aktarılması kararlaştırılmıştır (Akşam, 02.08.1936: 6). İkinci örnekte ise İstanbul Vakıflar Müdürlüğü ambarlarında toplanan eşyaların, bir heyet denetiminde tetkik ettirilerek müzeliğin Ankara Etnografya, Türk ve İslâm Eserleri, Topkapı Sarayı Müzelerine nakledilip, teşhirlerine başlandığı bildirilmiştir (Ulus, 29.10.1936: 23).

Müzelere nakiller gerçekleştirildikçe tekkelerden neler getirildiği daha net bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Bu minvalde Tokat Müzesi'nde yer alan tekke eşyaları arasında beş yüzlük bir tesbih ve karşılıklı iki fil başı bulunan bir âlem başlığı yer almıştır. Bir sancak başlığında fil timsalinin bulunması ise dikkate değer bir durum olarak değerlendirilmiştir (Akşam, 08.06.1935: 6; Kurun, 16.11.1937: 9). Ankara Müzesi'nde ise gelen tekke ve zaviye eşyaları güzel bir şekilde tanzim edilmiştir. Bunlar arasında; Hacı Bayram Dergahı'nın dış ceviz kapısı, Bektaşilerin Kırk Budak ismindeki mukaddes şamdanları, Bektaşî ulularının boyalı resimleri (Balım Sultan), bakır avam, keşkülleler, müttekalar, alemler, meşhur yeniçeri kazgan-ı şerifi, Bektaşî pelenkleri, tekke musikisine ait aletler ve türlü eşyalar (kudümler, neyler, defler, ziller, sancaklar, şifa taşları, Hacı Bayram'ın bizzat giydiği kavuk, muhtelif tarikatlara ait kavuklar, Rufai şişleri, coplar, mızraklar, teberler, Bektaşî kürsüsü ve Türk işleme koleksiyonları) yer almıştır (Vakit, 03.05.1933: 2).

Tekke malzemeleri her ne kadar dikkatli bir şekilde müzelere nakledilmeye çalışılsa da kimi zaman ihmaller olduğu ve komisyonların çalışmalarında sıkıntılar yaşandığı görülmüştür. Örneğin tekke ve zaviyelerin kapatılması sonrasında kurulan komisyonlardan Kastamonu'daki komisyonun görevini hakkıyla yerine getirmediği ve kötüye kullandığı ihbar edilmiştir. İhbarda bazı tekkelerde gizli ayinlerin devam ettiği, komisyon üyelerinin tamamının tarikata üye olduğu, cami olarak bırakılan yerlerde tekkelere ait eşyaların yer aldığı, bu nedenle vilayetin dikkatinin çekilerek sorumlular hakkında derhal soruşturma yürütülmesinin gerekliliği belirtilmiştir (BCA, 30-10-0-0/102-667-17). Diğer bir örnek ise kapatılan tekke, zaviye ve türbe eşyaları arasından bir bölümünün çalınması ile ilgilidir. Gelen bilgiye göre İstanbul türbelerine ait bir seccade Paris müzayedelerinde satışa sunulmuştur. Tekke ve türbelerin kapatılması sonrasında buralardaki eşyaların bir kısmı müzelere nakledilmiş, bir kısmı ise yerinde bırakılmıştır. Bahsi geçen eşyaların bazıları açık gözler tarafından ele geçirilerek yok pahasına yabancılara satılmıştır. Paris'te çıkan Figaro Gazetesi bu satışla ilgili bir örneği satırlarına taşımıştır. İstanbul'dan satın alınmış, padişah türbesinden çıkarılmış olan 16. yy'a ait nadide bir seccade 430.000 franga (yaklaşık 35.000 lira) Newyork'tan bir müze tarafından satın alınmıştır. Böylece tarihi bir hazine daha kaybedilmiştir (Akşam, 11.06.1931: 1-2).

7. Sonuç

Tekkeler, İslam dininin tasavvuf boyutunun en canlı şekilde yaşadığı oluşumlar olarak Türk-İslam geleneğinde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Türklerin, Anadolu'ya girişleri ve Avrupa'ya kadar olan fetih serüvenleri içerisinde çok kıymetli görevler üstlenmişlerdir. Fakat fetihlerin durması, ardından Osmanlı Devleti'nin her anlamda bozulma sürecine girmesi tekke anlayışını da sarsıntıya uğratmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilirken başlayan Milli Mücadele döneminde birçok şeyh ve müridi mücadelenin en büyük destekçileri olmuştur. O kadar ki Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu harekâtını başlattığı Samsun'dan itibaren I. TBMM açılana kadar geçen süreçte din adamlarının ve tarikat önderlerinin desteği açıkça kendisini göstermiştir. Her ne kadar Anadolu'da gerçekleşen bazı isyanlar içerisinde tekke-tarikat mensupları yer alsada da çoğunluğun Mustafa Kemal Paşa etrafında toplandığını söylemek yanlış olmaz. Bu dini motif meclisin açılışında da kendisini göstermiş; bir cuma günü, dualarla ve dini törenle meclis açılmıştır. Mecliste ve Milli Mücadele sırasında oluşan işbirliği laiklik konusunda yapılan reformlarla bozulmaya başlamıştır. Şeyh Sait İsyanı ayrışmanın açık bir göstergesi olmuştur. Yaşanan rejim karşıtı ayaklanma tekke-tarikat yapısına karşı devletin hassasiyetini ve önyargısını arttırmış, ardından tekkeler yasaklanmıştır. Tekkelerin kapatılması sonrasında, yüzlerce yıldır tekke ve tarikatların varlığını en kuvvetli şekilde hissederek onlara en ciddi desteği veren halk, alınan karar karşısında ciddi bir tepki göstermemiştir. Tekkelerin kapanmasından yaklaşık beş yıl sonra gerçekleşen Menemen İsyanı da başladığı alanla sınırlı kalmış, halk içerisinde destek bulamamıştır.

Tekkeler kaldırılrsa da tekke geleneğini bir anda silmek mümkün olamamıştır. Mekânları kapanan tekke sahipleri ve müritleri eski alışkanlıklarını yer altında devam ettirme yolunu seçmişlerdir. Tekkelerin sahip olduğu bina, arsa ve eşyalara ise el konulmuştur. Devlet, tekkelerin sahip olduğu sanatsal ve tarihi kıymete sahip bina ve eşyaları mutlak koruma düşüncesiyle hareket etmiştir. Çünkü yapılar dini anlamlar içerse de aynı zamanda bir kültür mirası olarak kıymet taşımaktadır. Bu nedenle tekkelerin en kıymetli olanları doğrudan koruma altına alınırken bina olarak kıymetli ama kültürel değeri zayıf olanlar başta okul olmak üzere halkın ve devletin ihtiyaç duyduğu işlerde kullanılmak üzere ayrılmıştır. Tekkelerin önemli bir bölümünün zaten harap durumda olması dolayısıyla bu yapıların enkazlarının satılması yoluna gidilerek elde edilen gelirin eğitim alanında kullanılması düşünülmüştür. İlgili bakanlıklar ve müdürlükler çok titiz davranmalarına rağmen tekke gayrimenkul ve eşyalarının tasfiyesi sırasında çeşitli suistimaller olmuştur. Fakat bunlar kişisel hatalar olmaktan öteye geçmemiştir.

Tekkelerin tasfiyesiyle devlet hem Tanzimat'tan beri yoğun şekilde devam eden yenileşme konusunda büyük bir adım atmış hem de toplum içerisinde artık sorun haline gelmiş olan bir oluşuma müdahale etmiştir. Zamanının geldiği ve şartların olgunlaştığı bir ortamda tekkelerin kaldırılması başarıya ulaşmış bir reform olarak yerini bulmuştur. Atatürk döneminde tekkelerin yeniden açılması gibi bir tartışma gündeme gelmemiştir. Halk da tekkelerin, tarikatların ve onların servetlerinin ortadan kaldırılmasından çok da memnuniyetsizlik duymamış, onları tekrar diriltme hayallerine kapılmamıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

BCA, 51-0-0-0/ 4-28-4; 51-0-0-0/13-114-53; 490-1-0-0/2023-1-1; 30-18-1-2/21-42-11; 30-18-1-2/29-50-14; 30-18-1-2/29-46-1; 30-10-0-0/213-446-7; 30-10-0-0/213-447-1; 30-18-1-2/6-58-9; 30-18-1-2/62-15-1; 30-18-1-2/-64-31-11; 30-18-1-2/67-64-19; 30-18-1-2/72-19-11; 30-18-1-2/68-78-7; 30-10-0-0/189-294-3; 30-10-0-0/143-28-6; 30-18-1-1/27-76-5; 30-18-1-1/18-24-4; 30-18-1-2/5-44-6; 30-10-0-0/192-315-12; 30-18-1-1/16-68-14; 30-10-0-0/189-295-9; 30-18-1-1/15-59-5; 51-0-0-0/2-1-49; 30-10-0-0/102-667-17.

2. Resmi Belgeler

Resmi Gazete, 04.04.1925; 5.09.1925; 13.12.1925; 19.12.1925.

TBMMZC, 03.03.1924; 25.02.1925; 4.03.1925; 30.11.1925.

3. Gazeteler

Akşam Gazetesi, 07.11.1929; 18.10.1930; 23.10.1930; 25.12.1930; 26.12.1930; 28.12.1930; 03.01.1931; 04.01.1931; 09.01.1931; 11.01.1931; 18.01.1931;

30.05.1931; 09.06.1931; 11.06.1931; 08.11.1931; 29.05.1932; 03.06.1932; 14.06.1932; 15.02.1933; 13.03.1933; 25.05.1933; 03.09.1933; 12.01.1934; 08.06.1935; 27.05.1936; 02.08.1936; 03.02.1937; 10.10.1937; 06.11.1937; 22.03.1938; 01.11.1938.

Hakimiyet-i Milliye, 29.06.1925; 30.06.1925; 3.12.1925; 25.12.1930; 27.12.1930; 06.01.1931; 13.01.1931; 14.01.1931; 16.01.1931; 17.01.1931; 08.02.1931; 18.02.1931; 26.02.193; 01.06.1931; 25.07.1931; 09.10.1932.

Kurun Gazetesi, 30.11.1934; 16.12.1934; 13.03.1936; 14.12.1936; 03.02.1937; 22.08.1937; 10.11.1937; 16.11.1937; 01.07.1938; 17.09.1938; 28.10.1938.

Ulus Gazetesi, 21.05.1935; 29.10.1936; 29.04.1938; 28.05.1938.

Vakit Gazetesi, 23.10.1929; 17.02.1930; 02.05.1930; 02.10.1930; 27.12.1930; 30.12.1930; 31.12.1930; 03.01.1931; 05.01.1931; 08.01.1931; 09.01.1931; 11.01.1931; 16.01.1931; 20.01.1931; 05.02.1931; 01.10.1932; 09.04.1933; 03.05.1933; 05.09.1934.

4. Telif ve Tetkik Eserler, Tezler

Atatürk, M. Kemal. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara: ATAM Yayınları.

Aysal, Necdet. (2009). “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler: Serbest Cumhuriyet Fırkası–Menemen Olayı”, *Atatürk Yolu Dergisi* 44, 581-625.

Çelik, İsmail. (2005). “Bir Eğitim Kurumu Olarak Tekke ve Zaviyeler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Çimen, Şenay. (2004). “Alevi Bektaşî Kültüründe Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesinin Yeri ve Önemi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Deniz, Murat. (2007). “Türk Basınında Şeyh Sait İsyanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Erdoğan, Fahrettin. (2002). “Sebilürreşatçılara Cevap ve Bektaşîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 21, 225-244.

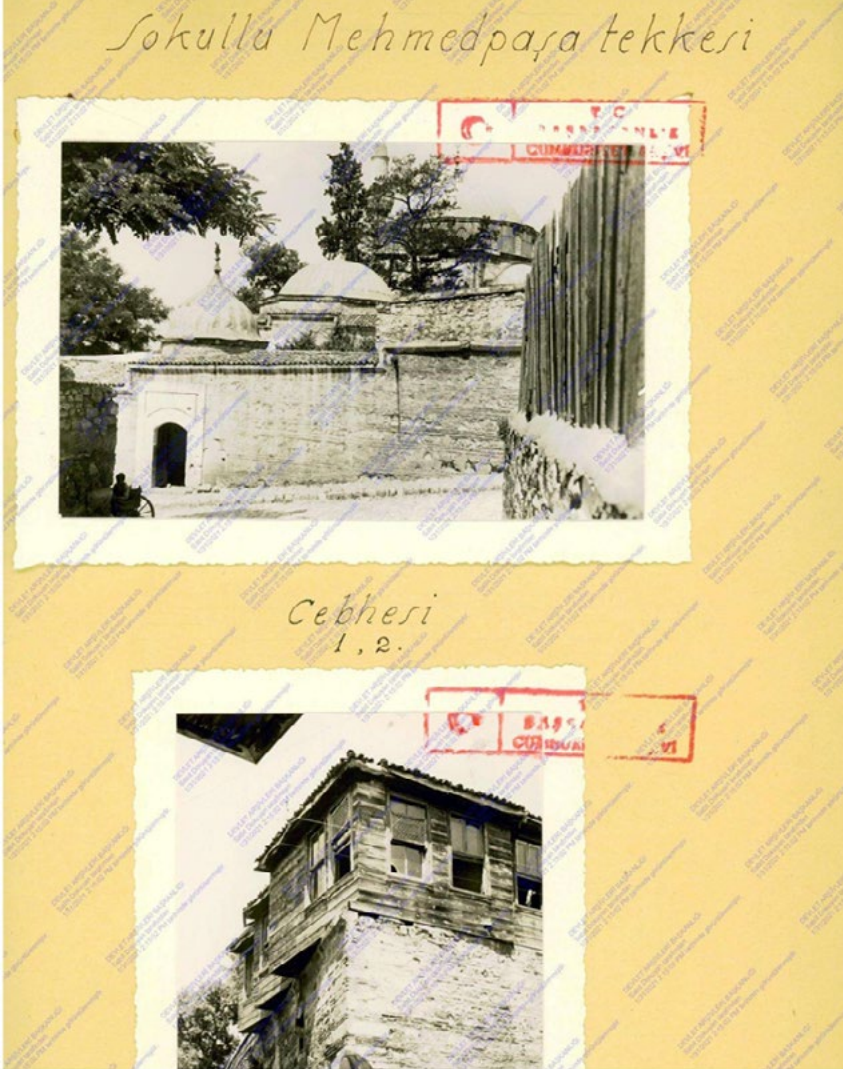
Ertem, Barış. (2013). “Resmi Belgeler ve Basında Menemen Olayı”, *History Studies* 5, 2013, 157-179.

Işık, Zekeriya. (2017). “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Tarikatların Devlet Otoritesi Karşısındaki Tutumları”, *Belleten* 81, 191-226.

Kara, Mustafa. (2011). “Tekke”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 368-370.

- Kılıç, Ersin. (2011). “Alevi-Bektaşilerin Milli Mücadele’deki Rolü ve Atatürk ile İlişkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kili, Suna ve Gözübüyük, Şeref. (2006). *Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kocatürk, Utkan. (2005). *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: ATAM Yayınları.
- Koçak, Cemil. (2005). *Çağdaş Türkiye(1908-1980)*, c. 4, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurşun, Zekeriya. (2019). “Şeyh Said”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. Ek 2., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 360-362.
- Küçük, Sezai. (2006). “Dünden Bugüne Kütahya Mevlevihanesi”, *EKEV Akademi Dergisi* 29, 51-64.
- Özdemir, Rifat. (1994). “Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 5, 259-310.
- Toker, Metin. (2015). *Şeyh Sait ve İsyanı*, İstanbul: Ka Kitap.
- Tunç, Salih. (1992). “Milli Mücadele (1919-1923)’de İç İsyanlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21. 02. 2021.
- Yalçın, Durmuş vd. (2008). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c. II, Ankara: ATAM Yayınları.
- Yanardağ, Ayşe. (2012). “Atatürk Devrimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı (1924-1938)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- . (2017). “Tarikat, Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılmasına Dair Devrim Kanunu ve Uygulamaları”, Gaziantep I. Tarih ve Kültür Kongresi, Gaziantep.
- Yapıcı, Ahmet. (2012). “Türkiye’de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, Ömer. (2020). “Anadolu Milli Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin Katkıları”, *Journal of Analytic Divinity* 4, 148-165.

Ekler



Fotoğraf 1-2: Sokullu Mehmet Paşa Tekkesi (BCA, 30-10-0-0/213-447-1)